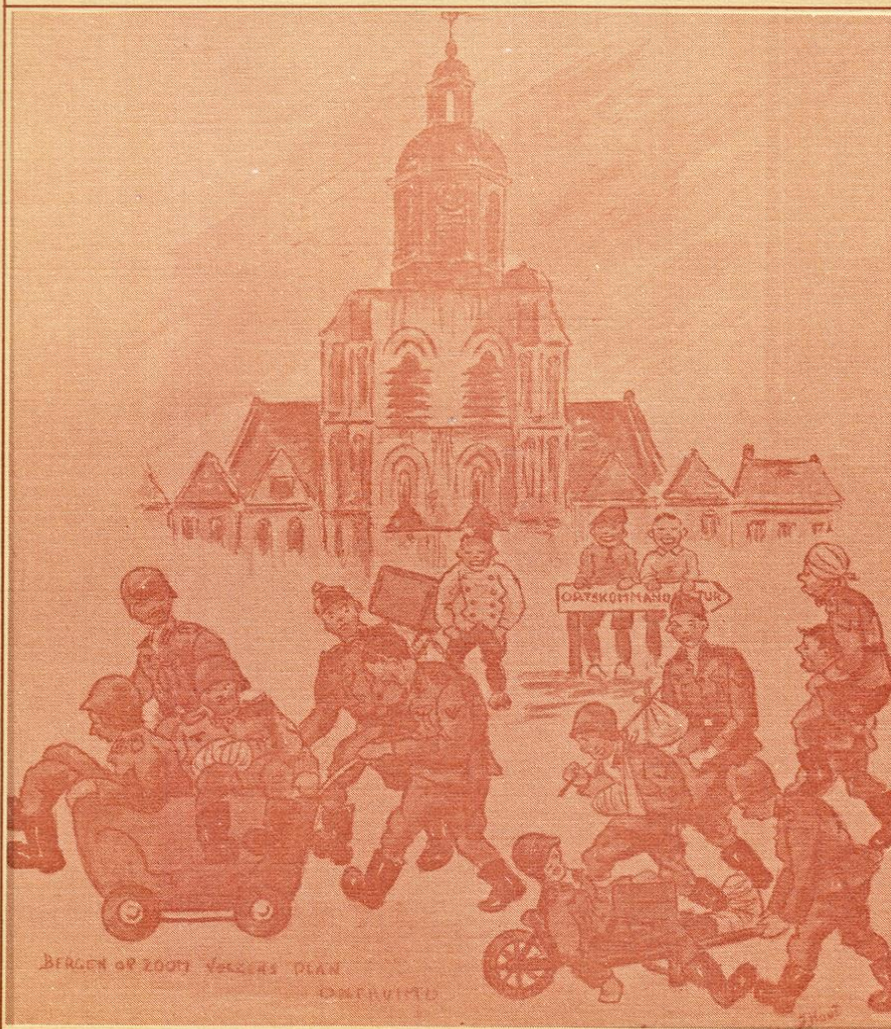

een bergse in oorlogstijd

Dagboek
M. van Dierendonk
1943 - 1946

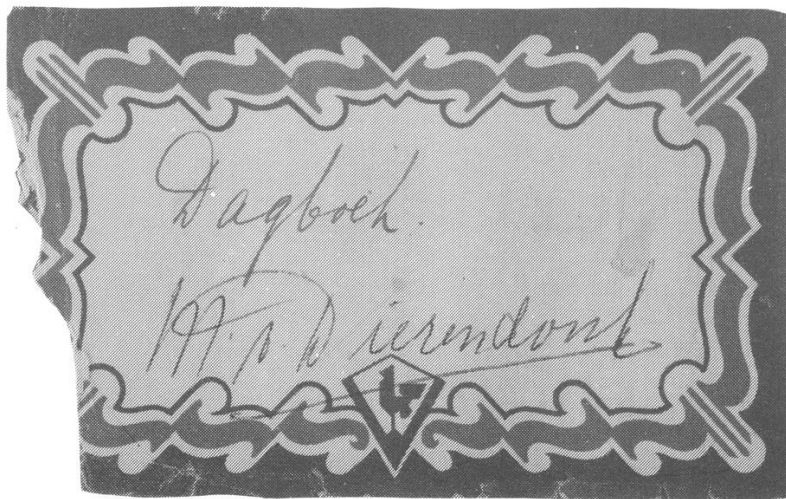

**Dit boek is één van de
digitale heruitgaven
van eerdere publicaties door de
Geschiedkundige Kring
Stad en Land van Bergen op Zoom
ter gelegenheid van het
vijftigjarig jubileum in 2018**

Dagboek M van Dierendonk

Van inleiding en commentaar voorzien door Willem van Ham

De Waterschans

Mededelingenblad van de Geschiedkundige Kring
Van stad en land van Bergen op Zoom

Speciale uitgave ter gelegenheid van de herdenking van de bevrijding van
Bergen op Zoom op 27 oct. 1944

14e jaargang, nr. 3
october 1984

mej. M. van Dierendonk in 1942

Voorwoord

In het weekblad "De West Brabant Koerier" van 1 feb. 1984 maakte de journalist Joop de Leeuw ons attent op het dagboek van mej. M. van Dierendonk, in leven onderwijzeres alhier, in het bezit van de heer en mevrouw P.F. van der Vorst. De Leeuw roemde terecht de kwaliteiten van het dagboek, dat een uitstekend beeld geeft van het oorlogsverloop en de levensomstandigheden in de periode van 3 juni 1943 tot 19 juni 1946.

Na contact met de heer Van der Vorst vond de redactie van "de Waterschans" deze bereid om het dagboek integraal te publiceren in het oct.nummer. De redactie was in staat om, met hulp van derden, het dagboek van aantekeningen en van een inleiding te voorzien. Het is mij daarom een groot genoegen, dit nummer hierbij aan te bieden op het ogenblik dat wij de 40-jarige bevrijding van Bergen op Zoom herdenken.

Dat mevrouw van Dierendonk aan het Bolwerk mijn overbuurvrouw was, waarmee ik als jongetje en later als volwassene wel eens sprak, maakt mijn genoegen nog groter.

Mede namens het bestuur en de redactie zeg ik daarbij dank aan de heer en mevrouw Van der Vorst, de medewerkers van het gemeentearchief en aan hen die behulpzaam waren bij het speurwerk naar vele aanvullende gegevens: de heren M. Timmermans, chef afdeling Burgerzaken ter gemeente-secretarie, de gemeente-archivarissen van Middelburg en Roermond en mevrouw Somers-Thissen alhier. Moge de publicatie van dit dagboek leiden tot het bekend worden van nog meer privé-gegevens over deze spannende episode uit onze stadsgeschiedenis.

Namens het bestuur van de Geschiedkundige Kring van Stad en Land van Bergen op Zoom.

A.G. van der Stoel

Inleiding

De tijd van oorlog, bezetting en bevrijding in de jaren 1940-1945 heeft een stroom van officiële documenten en een steeds groeiend aantal wetenschappelijk-historische verhandelingen opgeleverd. Daarnaast ook aantekeningen van landgenoten, veelal in tijdsvolgorde en gegoten in de vorm van een "dagboek".

Reeds op 5 nov. 1944, dus binnen veertien dagen na de bevrijding, liet "een Bergenaar" (de journalist J.J.Th. Bakker) zijn dagboek-aantekeningen verschijnen onder de titel **Bevrijding**.

Het volgende jaar verscheen een vervolg door dezelfde schrijver, voorafgegaan door een korte samenvatting van het eerste boekje, onder de titel **Een lach en een traan**. Het bijzondere van het eerste boekje was, dat dit niet gepagineerd was!

In het begin van het oorlogsjaar 1945 verscheen van die schrijver **Frontsoldaten en Patriotten, Bergenaren in het vuur**, met als ondertitel *Ter aanmoediging van en voorbeeld van onze oorlogsvrijwilligers*. Zoals gezegd, nadien kwamen er meer herdenkingsgeschriften en terugblikken, artikelen ook bij gelegenheid van bevrijdingsjubilea.

Toch schuilen in de boekenkasten (en elders!) bij Bergenaren thuis vast nog meer (al dan niet unieke of belangrijke) getuigenissen uit de oorlogstijd zelf. Eén voorbeeld daarvan is het dagboek van mej. Van Dierendonk, dat hierbij wordt gepresenteerd bij gelegenheid van de 40-jarige bevrijdingsdag van onze stad. Voor we de tekst voluit weergeven, willen we iets vertellen over de schrijfster zelf en over haar dagboek.

De schrijfster

Het dagboek is afkomstig van Maria Hendrica Louisa van Dierendonk, (kortweg Marie) van Dierendonk, nog beter bekend als "juffrouw Van Dierendonk", in leven onderwijzeres te Bergen op Zoom. Zij was de jongste dochter van Petrus Ludovicus van Dierendonk (1862-1952) en van Catharina Hubertina van Munster (1866-1935). Dit echtpaar was 26 nov. 1890 te Middelburg gehuwd: hij was toen militair (sergeant), zij zonder beroep.

Van Dierendonk was van nederige komaf (zijn vader was dagloner, ongeschoold werkman), h  r vader was exploitant van een kermis-attractie (panoramahouder, een thans vergeten beroep!).

Uit dit huwelijk werden te Middelburg drie dochters geboren waarvan de oudste Francina in 1912 kloosterzuster werd. De twee andere, Rosalia en Elisabeth, zijn later gehuwd.

Het gezin verhuisde in 1903 naar Bergen op Zoom, waar vader Van Dierendonk tweede koster werd van de kerk van de H. Maagd (Grote Markt). Het gezin woonde sindsdien in de Coehoornstraat nr. 41.

Te Bergen op Zoom werd op 31 jan. 1904 Maria van Dierendonk geboren; deze bleef ongehuwd en werd onderwijzeres aan de meisjesschool, verbonden aan het Sint Antoniusklooster aan de Burgemeester van Hasseltstraat aldaar. Volgens mededeling van mevr. E.J. Somers-Thissen, oud-collega en vriendin van mej. Van Dierendonk, gaf zij les aan leerlingen van de eerste en/of tweede klas l.o. in de lokalen, zich bevindende in de vleugel van het (thans afgebroken) schoolgebouw aan de Kloosterstraat c.q. in het binnenterrein van het complex.

Nadat haar vader in 1936 verhuisd was naar het bejaardenpension Sint Catharina ging zij inwonen bij haar zuster Elisabeth, gehuwd met de postambtenaar C.A. Ernst. Na haar pensionering gingen beide zusters

wonen in de Warandeflat (Argolaan). Tenslotte verhuisde Marie in 1976 naar huize Sint Catharina waar zij op 19 mei 1982 overleed.

St. Antonius school aan de Kloosterstraat; achteraan het klosstergebouw aan de Van Dedemstraat 1970 [WBA SKLO012](#)

Het dagboek

Het dagboek is geschreven in twee schoolschriften van het formaat 16,5 x 20,5 cm.: een standaardgrootte in de kleur groen, die ieder zich van de schoolbanken kan herinneren, met op de voorzijde een etiket. Het eerste schrift bevat aantekeningen over de periode Hemelvaartsdag 3 juni 1943 tot en met 22 sept. 1944; dit schrift is volgeschreven: de inhoud loopt over in het tweede schrift, dat tot 19 juni 1946 is bijgehouden.

Dit laatste bevat enige blanco pagina's (één gedeeltelijk afgescheurd): op de voorlaatste staat een potloodaantekening betreffende een vertrekkende bekende op Schiphol. De overige zijn met pen en inkt beschreven.

Beide schriften bevatten 36 bladzijden, gelinieerd papier (van slechte oorlogskwaliteit) met een in rose gedrukte kantlijn.

Op het etiket van het eerste schrift is geschreven **Dagboek M. v. Dierendonk**, het etiket van het tweede is blanco gebleven. Op de binnenzijde van de kaft achterin het tweede schrift zijn twee prentbriefkaarten geplakt: één foto van de drie prinsessen op een tuinfeest in Soestdijk en één foto van de aankomst van het prinselijk gezin op het vliegveld Teuge, beide uit aug. 1945.

Na deze technische opmerkingen een enkele kanttekening bij de inhoud. Het dagboek is niet dagelijks bijgehouden. Veelal lijkt er steeds een (soms uitdrukkelijke) emotionele aanleiding te zijn geweest om te gaan schrijven. De inleiding wijst reeds daarop; het dagboek is kennelijk begonnen uit verontwaardiging:

om de acties van de bezetter tegen de oud-krijgsgevangenen, studenten en andere jongeren; om het bevel, radiotoestellen in te leveren.

De gebeurtenissen worden de schrijfster te machtig. De ergernis wordt tot uiting gebracht door het opschrijven van een opinie, die in het openbaar niet geduld werd. De Jong omschrijft de stemming van de meeste Nederlanders in deze periode aldus:

"Er was geen sprake meer van vrije Nederlandse zeggenschap, Nederland werd op economisch gebied ingelijfd bij het Derde Rijk. Voor die vijand werkend werd Nederland evenwel niet rijker maar armer. De samenleving werd door een van buiten komende kracht ontwricht, Niet de abstractie 'oorlog' werd voor die ontwrichting verantwoordelijk gesteld, maar de bezetter, de Duitser, 'de Mof' ". (De Jong, **Het Koninkrijk** ..... 7, 276-277).

Men ging naar de bevrijding snakken. Mej. Van Dierendonk laat dit goed blijken op 6 juni 1943, als de invasie in Normandië is begonnen: "*De invasie is begonnen God geve ons de bevrijding!*". Maar het zou nog lang duren.

Blijkbaar is de schrijfster goed geïnformeerd: langzamerhand komen de fronten dichterbij, worden de oorlogshandelingen talrijker, tot dat ook Bergen op Zoom in de vuurlinie komt te liggen. Op 27 oct. kan ze schrijven: "*De Tommies zijn er! Waar we zo lang op gewacht hebben is nu feit geworden*".

Na 27 oct. worden de perioden waarin niets ingeschreven is, langer: vaak meer dan een week.

Van 23 feb. tot en met 2 maart zijn er weer dagelijkse aantekeningen: hierbij is de grote benauwdheid in de stad door de frequent neerkomende V-1 bommen de achtergrond.

Daarna is bijna uitsluitend nationaal en internationaal frontnieuws ingeschreven, tot 15 aug. 1945.

Dan nog enkele sporadische aantekeningen tot 12 nov.: het betreft hier vooral de materiële situatie van het dagelijks leven.

Op 19 juni 1946 een laatste aantekening, tamelijk zwartgallig, want ook de periode van wederopbouw was niet gemakkelijk.

Uit dit alles komt de schrijfster naar voren als een gevoelig en intelligent persoon, soms gedreven door een felle verontwaardiging. Toch worden bepaalde gebeurtenissen met ironie en humor beschreven.

Opvallend is in de laatste aantekeningen de absolute afwijzing van de Indonesische opstand ("extremisten"). Wie zal het haar kwalijk nemen? De mening van de schrijfster ligt geheel in de lijn van de Nederlandse publieke opinie van die dagen, die de republikeinen slechts als handlanger van de verslagen Japanners kon zien.

In het dagboek verschijnt een groot aantal personen ten tonele: naast befaamde of beruchte geallieerde oorlogsleiders, Duitse en Italiaanse fascistten, bekende en onbekende Bergenaren.

Met de voornaam worden leden van de familie en bekende personen aangeduid.

Slechts enkelen waren te traceren: allereerst het echtpaar waarbij de schrijfster inwoonde: haar zuster Bets (Elisabeth J.H. van Dierendonk) met haar man Lou (Cornelis Aloysius Ernst); vervolgens haar zuster Ro (Rosalia J.C. van Dierendonk) en hun kinderen Ine (Catharina F. v.d. Vorst) en Piet (Petrus F.) van der Vorst.

De overige personen zijn niet te vinden. Een aantal Bergenaren kon worden getraceerd met behulp van het bevolkingsregister, zij het, dat

de identificatie niet altijd zeker is. Van de gevonden personen zijn de huisadressen tijdens de oorlog opgegeven.

De situering van nationale en internationale oorlogsgebeurtenissen was met behulp van beschikbare literatuur vrij gemakkelijk.

Het dagboek bevat een schat van details over gebeurtenissen en omstandigheden van de dagen van oorlog en bevrijding.

Door informatie van vooral internationaal karakter wordt de kleine historie van een Bergs gezin in een ruimer kader geplaatst. Daarom verdiende het dagboek een onverkorte uitgave om zodoende bij te dragen tot een betere kennis van een niet zo ver verleden.

Bergen op Zoom, 27 aug. 1984.

Willem van Ham.

Het huis waar Mej. Dierendonk woonde tijdens de oorlogsjaren, Bolwerk Noord 61 [WBA SBOL231](#)

Geraadpleegde literatuur

- P.J. Aarssen, ***Rilland, Bath en Maire in de loop der eeuwen***,
Kruiningen z.j.
- (J.J.Th. Bakker) ***Bevrijding Bergen op Zoom in oorlogstijd***.
Bergen op Zoom 1944.
- (idem), ***Een lach en een traan. Bergen op Zoom in oorlogstijd***. Bergen
op Zoom 1945.
- E.G.H. Härtel, "Bergen op Zoom, een historische verkenning van een
stad in oorlogstijd", in: ***de Waterschans 2*** (1969), 91 e.v.
- idem, "Enkele verbeteringen betreffende de inhoud van het
Gedenknummer van de Waterschans", in: ***de Waterschans 2***
(1969), 130 e.v.
- L. de Jong, ***het koninkrijk der Nederlanden in de tweede
wereldoorlog***, 's-Gravenhage 1974-1980,
dl. 5, maart '41 - juli '42.
dl. 7, mei '43 - juni '44;
dl. 10a Het laatste jaar 1.
- (A.J.L. Juten
en J.G. Sloft), ***De geschiedenis van het verzet in het markiezaat van
Bergen op Zoom***, (niet verschenen); slechts gedeeltelijk
gedrukt; exemplaar in gemeente-archief Bergen op Zoom, 112
p.
- J.L. Moulton, ***De slag om Antwerpen en de Schelde 1944-1945***, Baarn
1979.
- Winkler Prins ***Encyclopedie van de tweede wereldoorlog***, Amsterdam
1980.

Hemelvaartsdag 3 juni 1943

Vandaag is 't 1 jaar geleden, dat de officieren weggevoerd zijn. Wat is er sindsdien al niet gebeurd!

Even herinnering aan de laatste weken ¹⁾.

29 april P. Vitus naar de trein gebracht en bij terugtocht naar huis herleefde oorlogsstemming ²⁾. Oproeping van alle oud gemobiliseerden. Nu is 't wel niet zo strak doorgevoerd, maar onder-tussen.

Studenten weg! Radio's inleveren! Jongelui weg!

half mei Tunis gevallen. Wat nu? ³⁾

3 juni Na enkele onrustige nachten - bombardementen op Ruhr - gebied, Wupperthal Stuwdammen verwoest - is het nu weer doodstil.

a.s. Maandag 7 juni radio inleveren.

Vanmorgen bij het ontbijt 'n klein karpertje, geruild bij verkoop van garnalen. 't Was toch weer 'n lekker hapje. Er was weer vlees na 2 vleesloze weken. Was 't 'n hondje?

4 juni Bonnen maar geen vlees. Evenmin iets bij Van Swol ⁴⁾.

7 juni Vandaag moet de radio weg. Is er nog!

17 juni Vandaag hebben we vlees gehad. Lekker smaakte het nog.

---

1 Over het wegvoeren van de officieren. zie: L. de Jong, Het koninkrijk .. 5, 970 e.v.

2 P. Vitus, onbekende, waarschijnlijk een pater; over de opkomstplicht van ex-militairen, zie: De Jong, , Het koninkrijk ... 7, 608 e.v.

3 Op 13 mei 1943 capituleerden de Duitse en Italiaanse troepen in Tunis. Over het vorderen van radiotoestellen, zie: L. de Jong, Het koninkrijk ..7, 542 e.v. Over de opkomstplicht van jongelui, zie: de Jong, a.w., 618 e.v

4 A.A.W. van Swol, slager, Kettingstraat 16.

De tankgracht, in 1949 omgevormd tot de Vijverberg. Deze maakte deel uit van een rondom de stad aangelegde verdedigingslinie.

- 18 juni De laatste inleveringsdag van de radio. Het is nu gebeurd. Hoe zullen we nu aan het nieuws komen? Alle jongelui van 19 en 20 jaar moeten nu opkomen. Reserve officieren weg. Wat zal het volgende zijn? Alle oud-gemobiliseerden hebben zich moeten melden.
- 26 juni Gisternacht een verschrikkelijke nacht gehad: veel vliegtuigen, afweergeschut. Vandaag was iedereen suf en slaperig. Wat is er vannacht geraakt? (Keulen) We weten het niet. Dr. v.d. Werf⁵) is in Amersfoort. 't Is 'n razzia onder de doktoren vanwege 'n schrijven gericht aan Seyss-Inquart.

---

⁵ A.J.H. v.d. Werf, arts, Hoogstraat 13. Over het artsenverzet en de Duitse maatregelen daartegen, zie: de Jong, Het koninkrijk . . . 7, 554 e.v.

Onze voedselpositie staat er sléchter voor dan in Duitsland. De distributie verschaft ons zoveel dat 'n volwassene die niets uitvoert er nog niet van kan leven, enz. Wij hebben toch lekker weer nieuwe aardappelen.

Vanmiddag bonnen bij Buijs ⁶⁾ ingeleverd, waarvoor we 2 ons vlees kregen in plaats van 4,5 ons.

28 juni Hauptdienstleiter Schmitt is dood. Hij moest overgeven, wilde frisse lucht happen en viel uit de trein ⁷⁾).

29 juni Bij het N.S.B. huis en onze Bergse leider hing de vlag halfstok, zeker vanwege Schmitt.

Vanavond bij v. Overveld om aardappelen ⁸⁾. De oude zijn niet meer te eten.

We hebben uitzicht van over enige weken rogge en daarna tarwe te mogen rapen. Toon zal het dorschen voor ons.

Ik had voor Corry, die waarschijnlijk T.B. in de buik heeft, 'n paar sinaasappels mee ⁹⁾. Bets beloofde 'n zakje surrogaat cacao. Wie had kunnen denken, dat we elkaar zo door de tijd hadden moeten halen.

---

6 E.J. Buijs, groentehandelaar, Meeussenstraat 34.

7 Met 'Schmitt' wordt bedoeld Generalkommissar Fritz Schmidt (1903-1943), vertegenwoordiger van de N.S.D.A.P. (National-Sozialistische-Deutsche-Arbeiter-Partei). in Nederland. Hij pleegde waarschijnlijk zelfmoord. Zie hierover De Jong, Het koninkrijk . . . 7, 533 e.v

8 Van Overveld, een niet met zekerheid te traceren leverancier. Wellicht een hovenier uit het aangrenzend Halsters gebied of een noodslager van het gemeentelijk slachthuis. Personen uit deze beroepsgroepen vormden een belangrijke categorie In oorlogstijd: bij voedselschaarste kon men op hen een (soms niet tevergeefs). beroep doen.

9 T.B.C. = tuberculose, een vooral in de oorlogsjaren zeer verspreide, besmettelijke volksziekte. De genoemde persoon is onbekend.

Sinds de Pinkstervacantie kregen onze kinderen iedere dag 'n sinaasappel. 't Was 'n genot ze te zien zuigen: Wij kregen er iedere dag ook een. Al weggevend schieten er nu nog maar 2 meer over. Maar enfin, de volgende dagen eten we tenminste weer.

- 2 juli Vandaag echt vlees bij de slager, 2½ ons voor de hele week + beentjes + zult + bloedworst. Wat 'n weelde! Vandaag op 't belastingkantoor geweest voor vader z'n briefje van f 1.000,-. Wat een last toch om zo'n bul waarvoor zo zuinig gespaard is.
- 3 juli Vandaag al aangifte welke belasting er van die f 1.000,- kan afgehouden worden. Toch krijg je je volle bedrag niet in handen.
- Dr. Blom, dr. Franken en dr. Elsink zijn ook allen opgehaald ¹⁰). Er gaan al praatjes van de kogel, maar in de krant van vanavond staat toch al wat in over verbeurdverklaring. Waar is toch het recht?
- Men zegt dat Amerikanen op Nw. Guynea geland zijn. Hevige gevechten bij Orel ¹¹). Wanneer zal er toch weer een reuzen nieuws komen?
- 4 juli Vandaag met Ro naar 't Friedhof geweest ¹²). We waren getuige van 'n Sieg-Heil groet van Toos van Dael en haar moeder aan 't Grote kruis. Dat is nou 'n leerling van mij.

---

10 H. Blom van Assendelft, Bredasestraat 32;

Th.J.A.M. Franken, Bolwerk Noord 63, artsen, evenals de Halsterse arts H . . J. Ensink.

11 Orel = de stad Orjol. in de sovjet-republiek Rusland.

12 Met "Friedhof" is kennelijk bedoeld het Duitse ere-kerkhof aan de Wouwseweg, tegenover de villa Ruytershoven. E. Härtel, "Bergen op Zoom ..... " 108.

- 7 juli Dr. v.d. Werf is terug zonder sik. Vanavond om 9 uur kwam dr. Franken met 'n taxi terug. Wat een morele nederlaag!
Aan 't Oostfront 'n offensief van D. waarbij in enkele dagen al 1000 tanks buit gemaakt en meer dan 10.000 man gesneuveld. Er is weer leven in de brouwerij! ¹³⁾
'n Ondergedoken dokter heeft gisteren hier 'n beroerte gehad. Zal 't gevolgen hebben voor z'n beschermers?
Er werd vanavond verteld, dat er 'n tankgracht rondom B.o.Z. komt waarvoor 1000 werklui nodig zijn. Nog geen 100 zijn er beschikbaar!
- 9 juli Gisteren gingen er geruchten over gedeeltelijke evacuatie van B.o.Z. Stel je toch eens voor! Vader zit er zo tussen.
Mijnheer bij Ro zou gedurende de vacantie zich laten overschrijven naar Nijmegen, maar in verband met de geruchten blijft z'n adres hier.
Heel de week hebben we geen garnalen gehad. We hebben nu dadelijk weer 'armoe'. Gelukkig bij Buijs weer 'n lekkere lap van 2 ons, 'n soepotje + zult.
Tante Jet schreef vandaag hoe treurig het was dat er in Wageningen geen kers te krijgen was. Straks bij Loeff riepen ze van het ene pakhuis naar 't andere: "Waar zijn de kersen?" en wij kunnen snakken ¹⁴⁾.
'k Heb straks dr. Franken gezien met 'n gemillimeterd hoofd.
De Gruyter geen biscuit. Bij de Unie 4 soorten in 1½ ons: zoute

---

13 Het zomeroffensief van 1943 was het laatste Duitse offensief aan het oostelijke front in de Sovjet-Unie.

14 Vermoedelijk W. Loeff, tuinder, Wouwsestraat 19.

biscuit, ronde victoria's, speculaas? en nog wat anders.

Voortaan geen cacaobonnen meer.

10 juli Sicilië door de geallieerden bezet! ¹⁵⁾ Om 8.10 kwam Janus Lou uit z'n bed bellen. 't Vloog als 'n lopend vuurtje rond. Op school wist niemand het nog. Aanvankelijk waren het geruchten over 'n landing maar later was 't 'n bezetting. Er wordt ontzettend gevochten. 't Is erg dat 't zoveel bloed moet kosten.

Giel L. moet zich Dinsdag komen melden.

12 juli Berichten sterk overdreven. De landing is geschied. Syracuse is in 'onze' handen.

Jan v. Oeffelen is vandaag naar Augsburg vertrokken. Morgen Frans naar Stuttgart. Wat 'n verdriet. Hoe zal het bij L. gaan?

13 juli Giel heeft een Ausweis gekregen, is dus voorlopig weer goed af.

18 juli Het gaat vooruit op Sicilië maar te langzaam naar onze zin. In Rusland moet het ook goed gaan.

23 juli Deze week is Rome voor het eerst gebombardeerd. San Lorenzo is verwoest.

Vorige week zaterdag heeft A'dam noord 'n bombardement gehad. De Zitakerk heeft klappen gehad. In 'n dokterswoning was spreekuur: 29 mensen dood, enz.

Eergisteren is Ir. Juten opgehaald, eveneens Jan Dercks, Maris, Weyt, Piet Weijs, apotheker Huijsman, drogist Verpalen, Mv. Juten. De vrouwen zijn in verhoor genomen, daarna vrijgelaten. Mevr. Fortgens keek bij Juten voor het raam. Pik!

---

15 Dit was optimistisch gezien, wat mej. V. Dierendonk op 12 juli al door had. De landing vond 10 juli plaats, terwijl pas op 17 aug. de verovering voltooid was.

Daar zat ze. Zoon Maris ging op zoek naar z'n vader.
Gearresteerd! Wat hebben ze gedaan? Men spreekt van
geheime zender, hulp aan onderduikers, enz.
Na deze oorlogsmiserie hebben we vanavond oorlogs'lol'
gehad ¹⁶).

Lou had gisteravond bij v.Overveld tabak gehaald ¹⁷). Die heb-
ben we vanavond gewassen en aan radio-spoelen-draad
onder 't balkon te drogen gehangen. We hebben alle drie er
genoegen aan gehad.

Nog een week en de vakantie begint! 8 leerlingen blijven er
zitten, waarvan 2??? 't Valt nog veel mee, ondanks alle
ellende.

De juffrouw kreeg gisteren 'n chocolade bon van 'n dankbare
leerling. 'n Oorlogscadeau! We hebben gisteren zalig gesmuld
van 'n ons Verkade's chocolaatjes.

We krijgen nu allen 'n extra snoepbon.

Vanavond kwam Janus met vis. In geen maanden hebben we
zoiets gehad, in geen weken 'n garnaal gezien. Je verlangt toch
zo naar 'n hap. Gelukkig gaf Saarloos¹⁸) vanmorgen 'n paar
heerlijke mergpijpen! Waarvan Bets 'n lekker soepje kookte.
Na Agrigento, Massala is nu Palermo in onze handen. Wan-

---

16 De onder voorgaande dagen genoemde personen zijn niet teruggevonden.
Over de deportaties, zie: De geschiedenis van het verzet in het markiezaat van
Bergen op Zoom, 54 e.v.

Waar wij het woord "onderduikers" gebruiken, zegt de schrijfster: "onderduike-
lingen". De term lag toen nog niet vast!

17 Van Overveld: vermoedelijk dezelfde persoon als bedoeld onder noot 8

18 G. v. Saarloos, slager. Sint Catharinaplein 17.

neer volgt Catanië en wanneer Messina? ¹⁹⁾ Bij Orel ontzettende gevechten.

26 juli **Mussolina** is weggebezemd ²⁰⁾. Als 'n donderslag bij heldere hemel hoorde ik het bericht toen ik uit de kerk kwam. De Boonmannen, v.d. Kerkhof, bij Ro, Nelis v. Oeffelen allen hiermee in kennis gesteld. Bij 't Dagblad stond het al aangeplakt dus 't kon openlijk besproken worden. iedereen lacht en is blij.

1 aug. Vacantie is begonnen. Ieder vroeg zich gisteren af wat we over 'n maand zullen hebben. De 'buitenlandse overzichten' worden alle zo zwaar op de hand, zo pessimistisch, dat wij moed krijgen.

In Italië schijnt het niet rustig te zijn. Na 'n pauze van enkele dagen gaan de Anglo-Amerikaanse bombardementen toch weer door. We hadden allen iets extra's verwacht, maar er gebeurt nog niets.

Gisteren 6 fijne makrelen bij Bras gehaald ²¹⁾. Die kwam met enkele zoet-water vissen. We hebben nu toch weer eens vis geproefd. Bets kreeg 'n 300 grams flesje met bakolie van Verhuist ²²⁾ en meteen hebben we nu 'n vooruitzicht voor ons raapzaad.

5 aug. **Orel en Catania** zijn gevallen. Vreugdevolle mededelingen. 'k Gaf er nu niets om dat ik doornat thuis kwam van 't rogge-

---

19 Agrigento, Marsala, Catania en Messina, steden op Sicilië.

20 Benito Mussolini, leider van de Italiaanse fascistten en dictator van Italië, (1883-1945). is op 25 juli afgezet.

21 G. Bras, vishandelaar, Koepelstraat 147.

22 Vermoedelijk, J.G.F. Verhulst, commies der P.T.T., Faurestraat 8.

rapen bij van Overveld. Leuke vakantie-bezigheid! 1943, om nooit te vergeten.

- 16 aug. Vandaag naar Tholen geweest om fruit, daarna naar Ko Boonman, waar tarwe 'gemengd' werd. Met m'n goede jurk en schoenen heb ik uien geraapt. Piet en ik hadden 'n emmer vol. Toen kregen we nog 10 kilo los in de zak. Op terugrit voor we in Tholen waren glipte het baaltje van m'n fiets.gelukkig niet erg.
- 17 aug. Vandaag bij Boonman gaan rapen. Lou en ik, Ine en Piet. Bets kwam later. Heerlijk zonverbrand kwamen we terug met rijke arenootst en weer wat tarwe ²³). Ziezo nu is Sicilië ook nog gevallen. Wat komt er nu? 't Was vandaag heel de dag ontzettend druk in de lucht. 'n Engelse bommenwerper bij Woensdrecht neergehaald, die in z'n val nog 'n Duitse jager verbrijzelde.
- 18 aug. Vandaag kwam er 'n prachttrek over van 36 bommenwerpers geëscorteerd door 'n aantal jagers. Na bombardement van ons vliegveld gingen ze terug. Duitse jagers gingen op de vlucht voor de Engelse. Gisteravond moet het hier raak zijn geweest. Bij Hopmans de rijwielhandelaar is 'n ruit verbrijzeld waarbij enkele gewonden. In de tuin van Leijs ook scherven gevallen ²⁴).
- 19 aug. Voor de 3e dag alweer luchtgeweld. Lou was naar Putte en heeft 2 x luchtalarm gehoord.

---

23 Met de Boonmannen zijn kennelijk relaties bedoeld van de wed. M. Boonman-Rosseel, Bolwerk Noord 59.

24 P. Hopmans, rijwielhandelaar, hoek Steenbergsestraat/Noordsingel. Met Leijs is vermoedelijk P.J.G. Leijsten, Faurestraat 40, bedoeld.

- 20 aug. Vandaag bleek dat Gilze Rijen en de Zeeuwse lijn weer klappen hadden gehad ²⁵).
- 23 aug. D'r is gelukkig weer goed nieuws. Charkow is gevallen ²⁶).
- 29 aug. Koning Boris is dood. Hij heeft 'n bezoek gebracht aan den Führer en is 'ziek' teruggekeerd. Eerst meldde de krant dat hij anghina had, later had hij trombose en longontsteking. 'Men' zegt, dat hij door eigen landgenoten is doodgeschoten. Hij was absoluut monarch. Koning Simeon is 6 jaar. Wat zal het regentschap doen? ²⁷)
- 31 aug. Koninginnedag. 't Heeft vannacht lelijk gespookt in de lucht. 'n Vaas met goudbloemen prijkte vandaag voor 't raam. Leijs had 's nachts oranje in de etalage staan zonder verdere beperking.
Taganrog vandaag in Russische handen. ²⁸)
- 1 sept. Vandaag heeft Roosendaal weer 'n bombardementje te pakken. Buurt Spoorlaan-Parklaan heeft klappen gehad. M'n laatste vacantiedag heb ik nuttig besteed door 'n fietstocht naar "de Wit". Resultaat 11½ kilo tarwe en 4 k. 'zaad', knaleffect! 'k Was lelijk moe, maar enfin.
- 2 sept. De school is weer begonnen, c. 40 kleine dametjes deden hun entree. Wat zal het geven dit jaar!
's Morgens is Hansweert lelijk gebombardeerd.

---

25 Het vliegveld Gilze-Rijen en de spoorlijn Bergen op Zoom - Vlissingen via Kreekrakdam.

26 Charkov, industriestad in de sovjetrepubliek Oekraïne, 22 aug. 1943 bevrijd

27 Boris III, koning van Bulgarije, Duitsgezind. Na zijn overlijden werd het land bestuurd door een regentschapsraad van drie personen, die op 6 sept. aan Duitsland de oorlog verklaarde.

28 Taganrog, stad in de sovjetrepubliek Oekraïne.

Jo Sinke d'r broer en z'n vrouw zijn ernstig gebombardeerd.
Hij voer met hout voor de Wehrmacht.

3 sept. Engels-Amerikaanse troepen geland bij Reggio in Italië. Het schijnt er te speren. Als 't nou maar goed doorgaat! In Rusland moet het ook lelijk speren.

Bij v.O. 15 rogge weggehaald en voor Ro 11 r.

5 sept. Zondagmorgen 9.45 uur. We hebben nu al 2 x alarm gehoord in de buurt. Dat was de 3e keer sinds gisteravond 11 uur. Voor elke Tommy toeteren ze al. Wij zijn allen blij, dat we in de stad van dat rumoer verschoond blijven. Maar iedere keer kon je toch flink knotsen.

In Italië moet het goed gaan. Rusland evengoed.

Het is nu 10½ uur 's avonds. Vandaag 5 x luchtalarm in de buurt.

8 sept. Italië capituleert.

13 sept. Piet naar IJpelaar.

Mussolini door de Duitsers bevrijd.

Neteson, Jonge Poerink, Slotmans, Becht moeten uit hun huis.

Heel den dag Duits geloop ²⁹).

14 sept. Jonge Poerink door de Gendarmerie meegenomen, zeer bruut optreden v.d. Duitsers. Er mag niet geroofd worden "Lummel", zeiden ze tegen J.P. Daarna zei hij: "Zoiets zou 'n Engelsch officier niet zeggen".

Er was sprake dat J.P. bij ons kwam, gaat niet door.

---

29 J.A. Neeteson, chemicus, Bolwerk Noord 65;

J.W. Jonge Poerink, Bredasestraat 65;

C.H.F. Slotmans, archivaris, Bolwerk Noord 69;

G.F.M. Becht, Bolwerk Zuid 44

Vanavond 8 uur kregen 15 mensen weer boodschap. Om 9½ uur meneer Salomé bij ons ³⁰).

15 sept. Moet nog 1 week in verband lopen. Zo moe! Weer Duitse ziekte ³¹).

Keuchenius, de Koster, Looyen ook eruit. Salomé bij ons. Briansk gevallen. Bij Salerno kritiek ³²).

16 sept. Heukeshoven eruit. Bredasestraat bijna leeg. Mensen zijn suf. Bolwerk is bezienswaardigheid. Gendarmes rijden maar rond. Voorkamer en kleine kamer zijn leeg. Janus, Chris Bruijn hebben geholpen. Paulien met strijk weg. Bij Salerno niet meer zo kritiek ³³).

17 sept. Vanmorgen 2 treinen beschoten bij Krabbendijke. Chr. Bruijns z'n broer gedood en nog meer personeel.

18 sept. De grote verhuis is hierheen maar rommel. Oom Piet loopt de kantjes erbij af.

19 sept. Ze hebben vannacht voor 't eerst hier geslapen. Oom Piet uit z'n hum, scheerzeep, mesjes, handdoek. Om 10 uur zat hij hardop in de rommel z'n Griekse Grammatica te bestuderen. Ze zijn bij Bruijns geweest. Handen en voeten eraf. Schedel eraf. Bedekt met brandwonden + doorzeefd v. kogels. Enkel kenbaar aan z'n sokken. Met 3 op locomotief hielden elkaar omstrengeld, 1 reed mee om in Zeeland fruit te halen.

---

30 JA Salomé, klerk der P.T.T., Bolwerk Zuid 66.

31 Welke Duitse ziekte bedoeld is, blijft onduidelijk.

32 Briansk, stad in de Sovjetrepubliek Rusland. Salerno, stad ten zuiden van Napels.

33 F.C.W. Heukeshoven, Bolwerk Noord 25;

Wed. F.J.A. Keuchenius-Waldeck, Bolwerk Noord 31;

M.P. de Koster, verificateur, Bolwerk Noord 49;

Wed. J.I. Looijen, Bolwerk Zuid 54.

26 sept. Morgen weer naar school.

Gisteren Smolensk in Russische handen, vandaag bericht dat de Dnjeper op verscheidene plaatsen is overgestoken.

Bij de "Mauer" is 'n rol in aanleg om de opening af te sluiten³⁴).

Allerlei geruchten doen de ronde. Gehele evacuatie van B.o.Z., nog meer huizenontruiming, afbraak. Wat zal er nog gebeuren? En wanneer het einde?

29 sept. Foggia, 't grootste vliegveld v. Italië, is in geallieerde handen.

't Gaat er goed evenals in Rusland, maar hier blijft alles gewoon.

Eergisteren is Maris Jr. thuisgekomen, die in 't zaakje Juten vast zat. Enige weken geleden waren enkele andere onschuldigen thuisgekomen. Gelukkig, dat deze reeds hier zijn.

Rookvlees gekocht à f 45,- de kg. Maandag 'n kaasje van 3 pond voor f 22,50 uit Dongen!

10 oct. Marits Jr. is 2 dagen later 's avonds om 10½ uur geboeid uit het huis gehaald.

v.Gijzel is ondergedoken.

Deze week is het huis van Scheffelaar en De Haas ontruimd³⁵).

Aan de zz. Zoom 4, de Scheldelaan ook al enkele, evenals in de

---

34 Met de "Mauer" is één van de versperringsmuren aan de Zoom bedoeld, die bij de Halsterseweg of die in het verlengde van de Van Overstratenlaan. Zie pag 29

35 Met Maritz jr. is waarschijnlijk bedoeld A.J.A. Maritz, fruitkweker, Kloosterstraat 23, zoon van adj.-onderofficier F. Maritz sr. in gevangenschap overleden te Hannover-Hamel, 2 april 1945.

De uit hun huis gezette buurtbewoners waren A. Scheffelaar, Bolwerk Noord 21 en M. de Haas, Bolwerk Zuid 72.

Kon. Willem I str.

Meneer Wilkens, bij wie Jonge Poerink inwoonde, moest eveneens eruit.

Gisteren is er weer 'n ontzettende trek geweest. We vermoeden 'n bombardement op 't vliegveld.

In Rusland gaat het goed. Napels is in "onze" handen. Nu gaan we naar Rome.

Vorige week Zondag is er toewijding geweest aan Maria's Onbevlekt Hart van geheel Nederland. De kerk was stampvol, maar het verliep zeer gewoon. 't Lof is goed bezet 's avonds.

Moge Moeder's voorspraak toch spoedig uitkomst geven!

Op school zijn er verschillende leerlingen met schurft.

22 oct. Nog altijd even stil. Het "schuift" vooruit zowel in Rusland als in Italië, maar als we daarop moeten wachten!

De muur (versperring) bij de Zoombrug/Halsterseweg

Gisteren, terwijl ik in Woensdrecht was, werd er juist weer gebombardeerd.

'k Kreeg van Rosa 3 kg. bloem mee. Was 'teven boffen.

Lou heeft sinds vorige Zondag dysenterie; gebrek aan eiwit.

Tot morgen kunnen nog achterstallige radio's ingeleverd worden. Er moeten er nog verschillende gebracht zijn deze week.

Bij Ro is Maandag door 'n Mof geïnformeerd hoeveel bewoners er waren. Wat zal dat worden?

- 20 oct. ³⁶⁾ Vanmorgen was Piet Weijts weer in de kerk. Vanavond vertelde hij, dat hij juist 3 mnd. weggeweest was.
- 9 Oct, 's morgens om 8½ uur heeft Piet Mühren de kogel gekregen, c. 34 jaar oud. Hij heeft vluchtelingen over de grens geholpen.
- Vandaag 'n Mof aan onze bel! Hoeveel personen in huis? Hij had al gezien, dat er 2 gezinnen waren en vond geen termen aanwezig voor inkwartiering.
- 24 oct. Vanmiddag in de Balsebaan getuige geweest van 'n aanval op 9 Tommie's. Eerst luchtalarm in de Cort Heiligers, daarna geronk, mitrilleren op de kazerne ³⁷⁾. De vliegtuigen gingen in de richting van het vliegveld. Toen ze daar cirkelden ging het afweergeschut in werking. 'k Zag allemaal vuur in de lucht, maar de 9 gooiden geen bommen en vlogen terug richting Zeeland.
- Er wordt gezegd, dat 1½ miljoen Duitsers ingesloten zijn, maar we zijn nu berichtloos. We weten nu niets meer. Chris

---

³⁶⁾ Niet zeker of deze datum juist is; 20 oktober 1943 viel op woensdag.

³⁷⁾ De Cort Heyligerskazerne, toen nog buiten de kom van Bergen op Zoom.

Bruijns is naar Koningsbergen. 5 Nov. zou Jan van Oeffelen op verlof komen. 'k Ben nieuwsgierig of het doorgaat.

30 oct. 't Moet toch 'n luchtgevecht geweest zijn en bommen op 't vliegveld.

Vandaag op de voorlaatste dag van de oct.maand gaat het gerucht, dat in Moskou op de conferentie die 17 Oct. begonnen is, volledige overenstemming is bereikt. Van 2 kanten heb ik 't gehoord. Mocht toch spoedig uitkomst komen!

Lou is van 10-24 Oct. ziek geweest, dysenterie: gebrek aan eiwit. Hij blijft slap, maar hoe verzamel je eiwit. Ga maar om vlees, om eieren!

5 nov. Gisteren bracht Saarloos 2 kg. rundvet voor f 70,-.

Vandaag luchtgevecht, 1 vliegtuig neergeschoten en 3 parachutisten omlaag.

Op speelplaats waar ik even tevoren gespeeld had, sloeg een kogel neer. Op de bovenverdieping 'n gat in 't dak en 'n kogel voor de voeten van Jo Snoek ³⁸) in de 6e klas.

't Gaat goed, maar steeds geen knalnieuws.

Eergisteren was er weer 'n reuze trek 's avonds. 't Ging naar Keulen, maar wat we verwachten gebeurt niet.

7 nov. Vrijdagnmiddag zijn er verscheidene gewonden geweest. Een vrouw is haar hand kwijt.

Vandaag bericht dat Kiëf gevallen is ³⁹). Vaticaanstad is gebombardeerd ⁴⁰). Door wie? Geen Engelse bommenwerper is toen boven Rome geweest. In Italië rukken ze op.

---

38 J.F. Snoek, Kloosterstraat 13, onderwijzeres.

39 Kiev, hoofdstad van de sovjet-republiek Oekraïne.

40 Vaticaanstad is niet gebombardeerd.

- 14 nov. Vandaag is de telefoon verbroken in aansluiting op Zeeland.
Voor ons is 't niet zo erg, maar voor zakenlui!
Nagenoeg alle textielproducten zijn voortaan op speciale vergunning: directoires, hemden, sokken, kousen, zelfs sjaals. Gelukkig zijn de kinderpunten nog geldig, maar wat kun je nog krijgen?
We eten vanavond fijn wit brood, 'n 4 ponder voor f 5,-.
't Was 'n genot met voldoende kaas. We hebben er nog 2 kilo vet bij gehad. 't Gaf nu 16½ ons gesmolten vet.
Met den oorlog gaat 't goed, maar hoe lang moeten we wachten?
- 25 nov. Berlijn heeft de laatste dagen ontzettend klappen gehad. Verder blijft 't 'n saaie boel.
Den Haag moet steeds verder evacueren.
In Walcheren moeten alle mannen tussen 18 en 45, dominees, notarissen, klerken, enz., 14 dagen aan de tankgracht komen werken. Is 't nou pesterij of niet?
Als cadeau voor de feestdagen krijgen we 180 gr. olie, 1 ons snoep, 500 gr. stroop. Maar wanneer zullen we 't in handen hebben? Is 't niet treurig dat je met 180 gr. gelijk van je Ned. product mag proeven?
Gisteren kreeg Juffr. Wakkee a.d. overkant aanzegging dat ze er weer uit moest ⁴¹⁾
- 1 dec. Vandaag is 't St. Nicolaas bakkerij geweest. Ben 4 zakken moppen zonder bon gaan halen bij v.M. Gisteren had ik ½ pond poedersuiker meegebracht. Vandaag zou ik de rest nog ½ pond krijgen. Per ongeluk gaf D. Kalle me 1 pond. Is 't

---

41 Aa.La. Wakkee, Bolwerk Zuid 46.

boffen ⁴²).

't Huis van Juffr. Wakkee is vorige week ontruimd, nu moet Daverveld er weer uit.

Bets krijgt 3 weken vakantie.

Mevrouw gaat weg.

Steeds geen knalnieuws.

---

42 v. M. was vermoedelijk bakker Van Mechelen, Bosstraat.
D. Kalle was vermoedelijk Da.Fa. Kalle, Boutershemstraat 27.

1944

16 jan. Zo lang al geleden! Er gebeurt ook niets bijzonders.

Mevrouw is tot 3 jan. weggebleven en gaat overmorgen weer naar Helmond.

Met Kerstmis hebben we heerlijk witbrood gehad, echt vooroorlogs. Met Nieuwjaar liep het mis, omdat de bakker 'ziek' was (in de nor zat wegens klandestien bakkerij).

1944 is ingezet met "versobering" omdat er de laatste tijd zoveel verbruikt was. Maar alles bijeen nog geen gebrek. Als Klaas v.d. Boom⁴³) ons maar goede beentjes levert eten wij wel ragout van de afkrabsels. En dan de balkenbrei, die Bets maakt.

De kerstvacantie is met 1 week verlengd wegens kolengebrek. Bonnen volop, maar geen aanvoer!

Met de oorlog gaat 't maar stilletjes aan. In Rusland goede vorderingen. Daar zijn ze al 'n stuk over de Pools-Russische grens. In Italië boeken ze nagenoeg geen winst. Deze week zijn Ciani, de Bono en 5 anderen ter dood gebracht ⁴⁴)

4 Jan. is er 'n keet achter Villa "Nova" afgebrand, waarin de nodige radio's geborgen waren, benevens borstels, dweilen, enz. van de vrienden ⁴⁵).

Op de Wouwseweg zijn de huizen tussen de Ketel en de Bloemkool ontruimd, om afgebroken te worden. Ook in de Balsbaan alles omwille van de Tankgracht.

---

43 Nic. v.d. Boom, slager, Koepeldwarsstraat 2.

44 G. Ciano (1903-1944) en E. de Bono (1866-1944), Italiaanse fascistenaanvoerders die op 11 jan. 1944 door partijgenoten wegens 'verraad' werden doodgeschoten.

45 Villa Nova, landhuis aan de Halsterseweg (toen gemeente Halsteren)..

Kolenhandelaar Maas met 9 kinderen zijn naar de Balsebaan.
Pakhuis is bij v.d. Watering in de Parallelweg.

Nuijten, gezin van 7 jongens en 'n meisje, gerief is bij Barvoets
ondergebracht en daar in de buurt gaan ze 'n keet bouwen.

Gezinnen met 11 kinderen komen op straat te staan.

Bets heeft Vrijdag in 'n razzia gezeten. Was 't jacht op
onderduikelingen of op smokkelaars? Er werd geschoten en 't
was een hele oloop.

Morgen gaan we weer beginnen op school. Hoe zal dit
trimester verlopen?

2 feb. Al spoedig volgt antwoord. Na 1 week behoorlijk werken,
kwam de tijding. Petrus Canisius ⁴⁶⁾ er uit. Ook Halsteren kreeg
z'n beurt. De jongensschool zit nu bij ons. Vorige week
"werkten" we: Maandag, Donderdagmiddag en Vrijdag-
middag. Deze week hebben we de ochtenduren van 8½ - 12½.
Ga je 's middags, dan moet je je eerst wassen en kammen
voor je weggaat. Je 1e frisheid is er af.

Met m'n verjaardag kreeg ik op school 1 peperkoek, 1 zak
Ligakoeken, sinaasappelen, appelen. Van B. v. Mourik 'n suiker
en beschuitebon. Van Brouch 'n volledige koffietafel. Van
Francien suiker en stroop ⁴⁷⁾. 'n Ander zou jaloers op je zijn.
Bij Boonman hebben ze inkwartiering van 'n 'meid'. Eerst
hield ze d'r gemak. Nu moeten ze haar verloofde ook binnen-
laten.

Vandaag is Schade van Westrenen moeten verhuizen. De
huizen van de Wouwseweg zijn afgebroken. Zelig om te zien!

---

46 Petrus Canisiuschool, school aan de Wassenaarstraat.

47 De gulle gevers van de schrijfster zijn niet te traceren.

Wat eten betreft krijgen we het hoe langer hoe beter. 'n Heerlijke worst van 5, weer rookvlees, 'n stuk van f 2,20. We komen niets te kort!

Van de 5 'Bergse' jongelui die Maandag moesten vertrekken van de post naar Duitsland, is er geen enkel ter bestemde plaatse aangekomen ⁴⁸).

7 feb. Boerderijen bij Woensdrecht en Ossendrecht moeten evacueren voor de onderwaterzetting van de Volkerpolder. Heel het dorp Schore (Z) evenzo.

Vandaag zijn verschillende Bergse mannen ook aan de tankgracht gaan werken. Slavenwerk.

B.o.Z. is getroffen door 'n Anglo-Amerikaanse terreuraanval. Veel huizen verwoest, 32 vliegtuigen omlaag gehaald. Dit alles volgens de Gazet van Antwerpen. De foto gaf het beeld van de Wouwseweg!

De Ned. officieren zijn verhuisd van Stanislau naar Nw. Brandenburg bij Berlijn. Alles zijn ze kwijt. Verscheidene officieren zijn ontsnapt ⁴⁹). Men zegt dat Kersjes zwaar gewond is.

Wij verwachten weer 'n baby in April. Ieder weet het behalve wij.

13 april Al die tijd bijna geen tijd gehad. Sinds half Febr. is Bets aan de sukkel. Eerst griep, 41.2 temp., daarna allerlei gesukkel. Morgen moet ze naar Dr. Franken voor uitslag van onderzoek. Heel de wereld is nog steeds in afwachting. Ieder had al lang verwacht, dat er iets gebeurd zou zijn.

---

48 Kolenhandelaar C.J. Maas, Wouwsestraatweg 130. (16 jan.).

49 Stanislau = Stanislaw, stad in de sovjetrepubliek Oekraïne;
Neu Brandenburg, stad in Mecklenburg, thans D.D.R.

De luchtoorlog wordt vreselijk. Heel Duitsland wordt verschrikkelijk gebombardeerd. Eind Febr. had Nijmegen 800 slachtoffers. 3e Paasdag heeft den Haag klap gehad. 2e Paasdag heeft de lijn bij Woensdrecht 'n bombardement gehad en zo gaat het maar door.

Half Feb. zijn 'n deel der Z-Holl. en Zeeuwse eilanden moeten evacueren. Ko en Nel Boonman zijn er ook de dupe van. 't Moet treurig zijn, zoals de toestand op Tholen is. Je kunt het wel nagaan als je het Groenewoudbaantje afkijkt, dat geeft je 'n klein staaltje te zien van de inundatie ⁵⁰).

Ook de v. Oeffelens zijn weg gemoeten, die zitten bij tante Anna op St. Krijnsputje ⁵¹).

Er was wat ellende te zien juist in die koude dagen. Er moeten mensen en veel vee onderweg doodgebleven zijn. Veel mensen konden nog geen huisraad meenemen, zie bij van Oeveren, die nu bij Ro wonen. De mensen raken aan de grond, ze zitten zonder enige inkomsten vaak terwijl degenen die bij de Wehrmacht werken massa geld verdienen.

Bij Boonman hebben ze inkwartiering van 'n 'dame' gehad, waar ze heel wat spul mee gehad hebben. Een der laatste dagen heeft ze in de woonkamer de sleutels van de tafel gepakt om d'r vrijer binnen te laten. Bij Janusse hadden ze 'n dame, die na 'n 10-tal dagen voor haar gezondheid naar 't ziekenhuis moest. Je zit met de viezigheid te kijken.

Wij zijn nu in 't bezit van ham en kinnebakspek f 50,- de kg. Heerlijk! Heel pardoes kom je er aan, maar wat zal het krimp

---

50 Groenewoudseweg, toen gemeente Halsteren.

51 St. Quirinusbron bij Halsteren.

worden met graan, aardappelen, bonen, zaad, enz., nu zoveel land onder water staat. Voor enige jaren is het land onbruikbaar. Als wij v. Overveld nu maar mogen behouden! Maar die zijn ook al 'n tijd van hun hofstee weggemoeten.

In Rusland is 't goed gegaan. Bij Stanislau wordt al gevochten. Odessa is bezet. Kertsj is ontruimd ⁵²). De Russ. troepen zitten in Roemenië. Tsjecho Slowakije, Hongarije is bezet en geniet de zegeningen daarvan. 15.000 arbeiders zijn getransporteerd. Veel officieren lopen over naar Tito, het hoofd v/h partisanenleger.

De kranten spreken allemaal van 'n komende grote slag en het komende einde. Maar wat gebeurt er nog?

23 april De Duitsers zitten in hoogspanning. Elke dag verwachten ze de invasie.

20 April verjaarde meneerke Hitler. Den nacht daarop zijn 1100 vliegtuigen 'n retourtje Keulen komen maken boven B.o.Z. Gelukkig werkte geen afweergeschut.

Vannacht was er ook weer 'n zware trek.

Zeeland is afgesloten. Niemand mag er in of er uit. Er schijnt 'n zenuwachtige sfeer te zijn daar.

Intussen houden de vrienden zich met kinderachtigheden op. De betonnen ringen die in putten in 't park gedeponeed waren, zijn weer verwijderd.

Bij De Groot hebben ze 'n stuip gehad ⁵³). Onderduikelingen-onderzoek 's nachts om 12 uur door Vervest en Co., Landwachters! De zaak schijnt nu in orde te zijn.

---

52 Odessa en Kertsj zijn steden in de sovjetrepubliek Oekraïne.

53 J.A. de Groot, bankdirecteur, Bolwerk Noord 55.

Het werk v.d. Landwacht in Breda is verboden.

Ze beletten zelfs het treinverkeer zoals P. Geers vertelde.

Deze vertelde ook van de biecht onder 'n douche in 'n gevangenis in Utrecht. P. v. Wezel stond geheel ontkleed onder de douche en werd uitgenodigd tot biechthoren door 'n andere "misdadiger".

Vorige Zondag zond ik 'r. briefkaart naar de Ridder. Dinsdag volgde antwoord in de vorm van 2 kilo vis. 'k Hoorde deze week dat die f 4,50 moest kosten. 'k Ben nieuwsgierig waar 't op uit draait.

Bets is bij Franken goedgekeurd.

Zaterdag nam Legein afscheid en was Dinsdag weer terug.

Dikke benen, gezwollen arm, later oor, neus, gezicht. 't Lijkt op roos, maar je kunt diepe putten in de benen duwen. Ze moet zoveel mogelijk rusten ⁵⁴).

Ondertussen is toch fijn de zolder en de hele bovenverdieping klaar gekomen met de schoonmaak en nu begint morgen de school weer "normaal". Hoe lang zal het duren?

De vis kostte slechts f 2,25.

10 mei Vandaag 4 jaar oorlog. Sebastopol vandaag in Russische handen en daarbij de gehele Krim ⁵⁵).

Het huis van Meneer Salomé Looijen + de villa's van Neteson, Jonge Poerink en Slotmans zijn ontruimd ⁵⁶).

De kazerne staat leeg.

---

54 Legein, arts, Hoogstraat 22, Niet duidelijk is wie de zieke was: de zus van de schrijfster of de dokter!

55 Sebastopol, thans Sewastopol genoemd, stad op de Krim in de sovjetrepubliek Oekraïne.

56 Voor de buurtbewoners zie voetnoten 28,29 en 31.

Houttransport naar de haven 1944 [WBA RTWR008](#)

Vorige Zondag heb ik 'n handkus gehad van 'n Duitser, 'n Pool op de Carmel ⁵⁷). Op straat groette hij netjes.

12 mei Vannacht is het verschrikkelijk geweest. 'n Ontzettend vliegen en daarbij gerammel van de deuren om gek van te worden. 't Is vandaag ontzettend warm en je bent dol van de slaap.

14 mei Iedere nacht zitten de Tommie's in de lucht België en Frankrijk zitten in de bombardementen.

Wij hebben nu ook 't "geluk" luchtalarm te krijgen. Gisteren voor 'teerst onder de schooltijd. Ik hoop maar dat 't niet te vaak gebeurt. De leerlingen zijn toch al zo futloos en na zo'n lolletje zijn ze niet kalm te krijgen.

---

57 Carmel = klooster van Carmelitessen aan de Halsterseweg

- 15 mei In Italië is er weer wat activiteit. De Duitsers verwachten nog steeds de invasie. Vandaag bevatte de krant een proclamatie van het Seysje ⁵⁸). Wat we wel en niet moeten doen. Hij durft nog.
Lou bracht 5 kilo tarwe en gerst mee uit Ossendrecht.
Onze vetleverancier is op bezoek geweest. We hebben nu weer 1½ kilo nog voor f 35,- en voor Ro kocht ik een worst.
We hebben heerlijke pijlstaart gegeten. Vroeger was die niets waard. Nu smul je er van.
- 24 mei Lou bracht gisteren 'n kabeljauw mee van ruim 1½ kilo voor f8,75. 't Was een kanjer.
Nog steeds geen bijzonder nieuws.
- 25 mei Bets en Lou vandaag naar Vught.
Vanavond stond er 'n overlijdensadvertentie in de krant van Herman Damveldt ⁵⁹). Hij was voor 2 jaar naar Engeland gegaan met Michel Lacor⁶⁰) en 'n zoon van Bedon uit Tholen.
De laatste is al enige maanden dood en nu moet Herman gebombardeerd zijn. Is het wel waar?
Vandaag is de stationschef van Rilland Bath gemित्रailleerd en nog enige anderen. Ook iets dergelijks bij Oudenbosch.
- 27 mei Vanmorgen in de kerk zei Cor Oomen me dat Piet Juten gefusilleerd is. Later hoorde ik ook v. Rossum, Wachto enz. 't

---

58 Seysje = A. Seyss-Inquart (1892-1946)., Duitse rijkscommissaris in het bezette Nederlandse gebied.

⁵⁹ H. Damveld, overleden 18 april 1944 te Oraniënborg.

60 M. Lacor, musicus, Schoolstraat 28

Is de laatste dagen raak met de vonnissen. De een had wapens, de ander 'n radio gestolen of distributiediefstal ⁶¹⁾

28 en 29 mei Pinksteren

Ineens is het smoorheet na die vreselijke kou. Gelukkig hebben we nu toch zon. 2e Pinksterdag ben ik met Ina naar Putte geweest waar we 'n lekker ijsje hebben gegeten. Wat 'n bof! Onderweg zagen we de nodige houtdiefstal. Wekenlang rijden ze bomen na. ar de haven. Temidden van korenvelden' enz. zijn palen gezet. Ook langs de grote betonwegen om invasie van vliegtuigen te voorkomen.

31 mei

De meimaand is uit en geen vooruitgang. Vandaag is Roosendaal het slachtoffer van den oorlog. Dominéstr., Bloemenmarkt zijn grotendeels verwoest. c. 70 doden. Mijnheer en mevrouw Somers zijn ook het slachtoffer. 'n Voltreffer kwam in hun tuin. Melkfabriek en candijfabriek zijn getroffen. Men zegt dat in het candijfabriek vliegtuigonderdelen gemaakt werden. De lijn is overigens weinig getroffen. Dus wel 'n groot offer voor zo'n gering resultaat. De luchtoorlog gaat steeds verder.

In Rusland is het stil. Italië gaat goed, maar onderwijl wordt de stemming echt miezerig.

4 juni

Vandaag naar radio gaan luisteren en gelukkig eens goede berichten. De geallieerden naderen de buitenwijken van Rome. Hoe zal het lot van Rome zijn. Lou is ziek en is dolgelukkig met dit bericht. Hij zou ze wel vooruit kunnen duwen.

---

⁶¹⁾ P.A. Juten, Parallelweg 26; H. v. Rossum, Oude Huijbergsebaan 16 en C.A.H. Waghto, niet te Bergen op Zoom ingeschreven, zijn op 26 mei 1944 op de Drunense Heide gefusilleerd.

5 juni Vanmorgen om 8¼ kwam To bellen. **Rome is gevallen.** De kranten vermelden de ontruiming van Rome op bevel van den Führer. Alleen in de buitenwijken is gevochten ⁶²). Vanavond op de slaapkamer van J. het laatste nieuws gehoord. Ellendig dat er zo'n knul in huis is. Ze zijn niet vrij om te luisteren. Maar enfin er zit weer gang in.

6 juni **DE INVASIE IS BEGONNEN.**

Om 12.20 kwam ik uit school en daar hangen bij 't dagblad bulletins met 't kalme bericht van landing tusschen Le Havre en Cherbourg. Nou is het al 'n halve dag aan de gang voor we het wisten. De laatste berichten zijn bevredigend, 4000 boten + nog kleinere schepen namen er aan deel. Van gisternacht 11½ tot vanmorgen 6 uur zijn ze aan het bombarderen geweest. Van 6 - 8¼ is de landing gebeurd onder commando van Monchey = Montgommery. Ze zitten nu 15 km op 't land tot in Caen.

Heel de kust van de bezette gebieden is gewaarschuwd 35 km te ontruimen. Kan 't niet, dan zullen ze briefjes uitstrooien en binnen 1 uur komen ze bombarderen.

God geve ons de bevrijding! ⁶³)

9 juni Vanavond was er alarmtoestand. Al de Duitsers waren aan 't verhuizen. 't Was me een herrie maar onderwijl zijn enige huishoudens in 't Halsters Laag de dupe. Gezinnen met 11 kinderen moesten hun huis uit. Hardnekkige geruchten van landingen bij IJmuiden en den Helder.

---

⁶² Rome is veroverd op 4 juni 1944

⁶³ Landing in Normandië, (D-day)

- 11 juni Niets bijzonders. Ieder verlangt naar de volgende invasie. Gisteren is de trein naar Vlissingen weer beschoten. Eerst moest er 'n locomotief aanrukken voor de trein verder kon. In Frankrijk zitten ze nog. Barbeux in Engelse handen ⁶⁴). Zuidfront: 70 km voorbij Rome. Bij Franken op de Halsterseweg stond vandaag 'n huilende schildwacht van 16 jaar. Wat bleek? Hij was bang en had heimwee. Bij 't postkantoor en alle militaire objecten staan baby-schildwachten.
- 13 juni Vanmorgen om 7.10 luchtalarm. Toch naar de kerk geweest, maar kreeg 'n bemerking van 'n luchtbeschermingsman.
- 18 juni Vandaag dag van boete en gebed. In den oorlog zit weinig gang. 'n Geheim wapen is in werking: 'n vliegtuig zonder piloot, of 't van belang is weet ik niet, maar de schavuiten hebben toch weer wat ⁶⁵). Met aardappelen gaat het mis. Veel slecht zit er in en wij zijn door de voorraad heen. 'k Ben nieuwsgierig of we voldoende zullen houden tot de nieuwe er zijn. Met groenten gaat het nogal. Worteltjes van Withagen. Erwtjes van Nil. Bloemkool van Ro. De alarmtoestand is opgeheven.
- 21 juni Vandaag EHBO gehaald. Alles was op bombardement ingesteld. Zullen wij daarvoor onze kracht nog eens moeten aanwenden.

---

⁶⁴ Barbeux = vermoedelijk Bayeux, een stad in Normandië ten noordwesten van Caen.

⁶⁵ Bedoeld is de V-1 (Vergeltung Eins) vliegende bom, vliegtuigje aangedreven door een straalmotor. Eerste lancering 13 juni 1944. Zie afbeelding V1 op pag 76

- 22 juni Vannacht 'n prachtig maar zielig schouwspel gezien. Om goed 2 uur stortte 'n brandend vliegtuig neer. 't Was al lang rumoerig door karren trekvluichten en opeens hoor ik geknetter in de lucht en zie 'n rosse lucht. 'k Spring m'n bed uit en zie het vliegtuig vallen. 'k Zag zo dat het dicht in de buurt was, vermoedelijk einde v.d. Zandstraat, wat ook waar was. De benzinetank lag vlak voor Meilust. In de oprijlaan lag ook iets. Bij Beckers op 't fabriek ligt de staart. In 't wegje bij Nil 'n stuk van de cabine en 2 piloten. Velen waren op reliquienjacht. De stad is voor 'n ramp gespaard ⁶⁶).
- 24 juni Villa's op de Halsterseweg zijn ontruimd. Baartmans waar 8e kindje geboren moest worden, v. Ginneken enz. In Rusland is 'n groot offensief begonnen. In Frankrijk gaat het goed, maar zo langzaam. Helvoirt is nou ook ontruimd. Volgende week slechts 2 kilo aardappelen op de bon!
- 26 juni **Cherbourg** vandaag gevallen. In 't dorp Halsteren zijn er veel huisjes gevorderd en er was al meestal dubbele bezetting. We rillen als we aardappelen eten, zo slecht zijn ze. Je loopt de hele dag met 'n lege maag rond en pap 's avonds kan ook al niet. Lou heeft vakantie en is met Bets vanmiddag naar Lepelstraat geweest. Resultaat: aardappelen, aardbeien, 'n fles oorlogsolie en zaad in 't zicht.

---

⁶⁶ Beckers ijzergieterij (St. Joseph) aan de Moerstraatsebaan.

- 27 juni **Witebsk** gevallen ⁶⁷). In Cherbourg hebben ze 'n heel munitie - depot in handen gekregen. Vanmiddag was 't eten verschrikkelijk.
- 8 juli **Minsk** gevallen ⁶⁸). Vandaag **Caen**. Er wordt al met tanks gevochten in de straten van Wilna. Op naar Duitsland! Von **Rundstedt** de bouwer v.d. Atlantic-wal heeft ontslag gekregen vanwege zijn gezondheid ⁶⁹). Er zijn nu 31 Duitse generaals gesneuveld of gevangen genomen. Donderdagmorgen waren de Duitsers bezig zich te oefenen in 't terugtrekken. Heel B.o.Z. is krijgstoneel geweest. Rijks H.B.S., huizen a.d. Zoom en huis van de Haas zijn vrijgegeven. We hebben nu 2 kilo nieuwe aardappelen op de bon. Gistermorgen is de brug bij Vlake gebombardeerd. Goed raak!
- 12 juli Vandaag heeft Bets 1 pond koffie geruild voor .100 eieren. Koffie à 60 ct. dus 1 ei voor 0,6 cent. De prijs van de koffie moet wel f 250,- zijn.
- 14 juli Wilna en Pinsk gevallen ⁷⁰).
- 20 juli Aanslag op den Führer. Helaas is hij niet ernstig gedeerd. Livorno, Ancona zijn gevallen ⁷¹). In Rusland gaat het reuze goed. Op 4 verschillende' plaatsen dringen ze naar Oost Pruisen op. Dag voor dag is het luchtalarm. Als dat voorbij is krijg je nog 'n

---

⁶⁷ Witebsk, stad in de sovjetrepubliek Wit Rusland.

⁶⁸ Minsk, hoofdstad van de sovjetrepubliek Wit Rusland.

⁶⁹ K.R.G. von Rundstedt (1875-1953), Duits generaal-veldmaarschalk, nam ontslag wegens onenigheid met het hoofdkwartier.

⁷⁰ Wilna = Wilnoes, stad in de sovjetrepubliek Litauen; Pinsk, stad in de sovjetrepubliek Wit Rusland

⁷¹ Livorno en Ancona zijn steden in Italië.

urenlange trek terug.

Op school wordt het onhoudbaar. 'k Heb deze week 1½ uur in de kerk gezeten.

- 21 juli De dag begon met luchtalarm. Op weg naar school hoorde ik al van binnenlandse oorlog in Duitsland. Knalnieuws! ⁷²⁾
Heel de morgen was het rumoer in de lucht, nu ook afweergeschut. Nog twee keer zijn we naar beneden geweest. 1 Keer vanwege 'n brandend vliegtuig, De brandende stukken vlogen door de lucht, wat mijn kinderen goed zagen. Later bleek dat 1 piloot in de Lievevrouwestraat en 1 in de van Dedemstraat terecht waren gekomen. 't Was 'n helse dag vandaag.
In overweging werd genomen om als de rapporten uit zijn op vervroegde vakantie te gaan. Er is toch geen sfeer!
- 29 juli Verder was het niet zo rumoerig. De revolutie zet niet door, maar er is iets toch niet in orde. Lemberg, Brest-Litowsk, Dunaburg zijn gevallen. Warschau wordt bedreigd ⁷³⁾.
Vandaag vakantie! 't Begint goed: Vervest is neergeschoten voor z'n huis. Heel de middag liepen de landwachters met geladen geweer door de stad o.a. Rinus Oerlemans. Wie zal voor genomen worden? ⁷⁴⁾
- 30 juli Vanavond straf. Voorlopig moeten we om 7 uur binnen zijn. Wij en mevr. Gerritsen waren op 't balkon gaan zitten en we werden gesommeerd om naar binnen te gaan. We verzetten

---

⁷²⁾ De geruchten over een "burgeroorlog" in Duitsland waren vals.

⁷³⁾ Lemberg = Lwow, stad in de sovjetrepubliek Oekraïne;
Brest Litovsk, grensstad in Wit Rusland aan de Poolse grens;
Dünaberg = Daugawpils, stad in de sovjetrepubliek Letland.

⁷⁴⁾ M. Vervest, sigarenhandelaar in de Van Dedemstraat, werd door het verzet neergeschoten, zie: Härtel, 108; over de gevolgen, zie: Härtel, 131.

ons omdat op de aanplakbiljetten stond: tussen 22 en 4 uur alle ramen en deuren dicht. 'Klaas Pinnekes haar' zei, dat ieder uur 'n andere order kwam. Zo iets is geen pluim. Maar wij zijn buiten gebleven ⁷⁵).

31 juli Vanavond is 't werkelijk geheel binnen blijven. We hebben met z'n drietjes voor de balkondeur gezeten en dan is er nog iets te beleven: bezoek bij Schief, van Vogelaar en Schuurbiërs in uniform ⁷⁶).

We hebben nu huistelefoon met Gerritsen.

Mijnheer werd verwacht en zou aan 't station opgevangen worden en naar den Ortskommandantur gebracht ⁷⁷). Hij is nu in Roosendaal afgehaald en blijft daar logeren.

Wat wekt de dood van Vervest toch 'n beroering! Wat volgt?

1 aug. Vanavond is 't oorlog in heel B.o.Z. geweest. Even 7 uur hoorden we schoten knallen. 'n Patrouille van 7 man liep de huizen langs om te kijken of er ramen open stonden. Bij Huijsmans, Schuurbiërs, Geuze ging het door de ruiten. Daarna bij Schief. Enige malen zijn ze terug gekomen en iedere keer was het paffen.

Op school bleek het in de klas van L. Schuurbiërs ook raak te zijn geweest; zeker 'n 8-tal kogels door de ruiten die even zo veel gaten in het plafond maakten.

---

⁷⁵ C.W.A. Gerritsen, Van Overstratenlaan 17.

⁷⁶ Genoemde personen niet getraceerd.

⁷⁷ De Ortskommandantur was gevestigd in het kantoor van de belastingen aan de Steenbergsestraat.

Begrafenis van NSB-er Tinus Vervest in augustus 1944 [WBA RTWR033](#)

2 aug. 't Was druk vandaag met ruiten inzetten. Er komt glas te kort. Vanmiddag was ik op de Halsterseweg. Toen ik om 6.10 thuis kwam, ging de mare: Fietsen vorderen. Achter elkaar naar school en met medewerking van Soeur Supérieur ⁷⁸) werd die geplaatst op de vliering.

's Avonds hadden we weer huiswacht en jawel goed 8 uur waren 2 agenten en 'n man met 'n handwagentje in de Overstratenlaan.

De huistelefoon was weer in werking. Even later kwam er iemand bij ons. De vraag was naar herenrijwielen. Lou's fiets was echter 2 jaar geleden gevorderd. De agent moest ook

---

⁷⁸ Soeur Superieur = moeder overste, hoofd van het klooster van de zusters Franciscanessen (Sint Antoniusgesticht).

achter kijken, maar er was niets. In de buurt schijnen er toch nog enkele opgehaald te zijn. 't Was weer 'n emotievolle avond.

4 aug. Waar eergisteren 'n herenrijwiel gezien was - ook al waren de banden slecht - moesten die vandaag in goede staat geleverd worden. Anders volgden andere maatregelen. Naar men zegt, moeten er vanavond 200 rijwielen zijn of er komen gijzelaars. Iedere dag brengt toch nieuwe angst.

We hebben deze week lekkere morellen gehad van Testers.

Daar moet het oorlog voor zijn!

Met den oorlog gaat het goed! In het oosten zijn ze Wellicht al op Duits gebied. Bretagne staat op 't punt afgeknepen te worden. **Rennes** is genomen. De krant is zeer pessimistisch.

De betrekkingen met Ankara zijn verbroken!

'k Vergat te schrijven dat 'n landwachter vanavond op de brievenbus bij Gerritse zat om te kijken of er iemand buiten zat.

En op 30 juli kwam er 'n nieuwe wet. Dan moeten alle Bergse krabben om 7 uur naar bed. En als 't klokje 7 slaat. Moeten de krabben van de straat. O, o wat zijn ze kwaad.

9 aug. Vandaag met Lou, Ina en Piet naar Heirust geweest ⁷⁹). 'n Fijn tochtje! De dag begon met luchtalarm, daarna fietsen vorderen.

14 aug. Ook damesfietsen zijn aan de orde al zijn ze nog zo slecht. 't Gaat overigens goed. Bijna heel Normandië is bezet. 'n 30 à 40 divisies staan op 't punt afgeknepen te worden.

---

⁷⁹ Met Heirust is vermoedelijk Heiderust, een bos in de omgeving van de stichting Vrederust, bedoeld.

Nauwkeurige berichten ontbreken. We hopen, dat Parijs morgen zal vallen. Vive Ste. Marie.

15 aug. Onder de 9 uur Mis luchtalarm. Om 12 uur wederom. 't Is weer dagelijkse kost en 'n aantal vliegtuigen dat er over komt. 't Is Mariadag.

Invasie in Z.-Frankrijk tussen Marseille en Nice. Ze onder- vinden weinig tegenstand.

19 aug. Het 7e Duitse leger is opgerold. Dit waren de bezetters van Normandië en Bretagne. Nu gaat het naar Parijs. Vichy is in handen van de vrije Fransen. Cannes van de geallieerden. 't Gaat vlug nu.

23 aug. **Parijs** is gevallen. Toulouse, Bayonne, Bordeaux alles is in Franse of geallieerde handen.

1 sept. Zoals de krant zelf meldt rukken de Geallieerden in sneltrein- tempo op. Bijna geheel Frankrijk is in hun bezit. Verdun, Sedan, Atrecht zijn gevallen. Ze zijn nu 15 km van België af. Roemenië, Bulgarije vallen af. In Tsjecho-Slowakije is opstand. Ondertussen zijn er deze week weer huizen gevorderd: **Hussem** zit in de Landwachtkazerne die stikt van de vlooiën. V.d. Kerkhof had niets. zit nu bij Hagenaars die zelf er uit gezet is.

Juffr. de Klerk is na 5 weken weer uit haar huis gezet ⁸⁰).

Het beschieten van treinen en voertuigen neemt toe. 't Was ontzettend vandaag in de buurt van Oud Gastel en Etten. Bij Etten is 'n bus beschoten met 18 mensen. 'n Motorrijder zette

---

⁸⁰ Int. kolonel J. Hussum, Faurestraat 52;

J.M. Hagenaars, wiskundeleraar, Faurestraat 56;

F.G. v.d. Kerkhof, van Overstratenlaan 21, hoofdcommies Raad van Arbeid;

J.M.L. Clerq, onderwijzeres, Zuidzijde Zoom 14

z'n motor tegen 'n boom die even later geheel vernield was. 'n Auto werd vernield, 'n vrachtauto van de 'Bij' levensmiddelenvoorziening is vernield enz.

Maandag moet de school beginnen. Hoe zal het zijn? Morgen 1e Zaterdag! ⁸¹⁾

3 sept. Gisteren was het bij Schieffelbusch krijgsraad ⁸²⁾. We veronderstelden dat ze ontvluchtingspogingen beraamden, wat ook waar bleek te zijn.

Vannacht was 't rumoerige stormachtige nacht. Geweldige storm en in het naburige 'Stalingrad' waren de auto's aan 't verhuizen. De motoren ronkten heel den nacht.

Vanmorgen om 12½ reden weer auto's binnen het kamp en van alles werd opgeladen.

Om 2 uur stond Vogelaar's auto bij Schief voor de deur. Even daarna werd die volgepropt met dozen en kleren en daarna startte die.

Mevrouw aan 't huilen en naar Gerritsen. Bij ons werden dozen voor haar gehaald.

Vanavond kwam Schief weer terug. Hij bracht z'n vrouw en kinderen naar Breda en zelf vertrekt hij morgen.

't Hele kamp is aan 't verhuizen want er is 'n **inval in België**. Ze zitten reeds op 60 km van Brussel.

Prins Bernhard is benoemd tot opperbevelhebber van 't gewapend verzet. Onze redding is nabij. Gisteravond zijn de geallieerden België al binnengerukt. Doornik is al vrij.

---

⁸¹ Eerste Zaterdag van de maand: maandelijksse gebedsdag ter ere van Maria.

⁸² De vergaderingen werden gehouden in de (gevorderde) woning van ir. P.J. Schieffelbusch, Bolwerk Noord 57.

4 sept. Dag van emotie!

Vanmorgen togen we naar school. Om half 11 kwam Ina met de boodschap dat de treinenloop in de war was. Wagens en fietsen gevorderd. Toen om 12 uur de school uitging, kwam meteen de tijding dat we voorlopig geen school meer zouden hebben.

Op straat was tiet ondertussen zeer rumoerig geweest bij het vorderen van wagens en fietsen.

Raatsveld Jr. van den Halsterscheweg is neergeschoten toen zijn fiets werd genomen. Zelig toen ik bij Ro was werd zijn lijk voorbij gedragen.

Op 1 uur kwam er een geweldige klap, ontzettend. 't Eerste ogenblik dacht je dat er 'n bom viel. Al gauw bleek het 'n ontploffing bij de Waterlokazerne ⁸³) te zijn. Op 't terrein achter de kazerne is 'n gebouw ingestort met munitie. Tot half 6 toe zijn de ontploffingen aan de gang geweest. 'n Aardig brandje was het!

Bij de Rijks H.B.S., Ambachtschool, Burg. Stulemeijerlaan, dr. Potter, overal zijn ruiten stuk.

Later bij hoek Mineurstraat Nieuwmarkt zag ik 'n plundering van 'n magazijn. Wollen dekens, dozen zeep, rolletjes verband. Vanavond zijn de moffenhuizen leeggeplunderd. Alle meubels, lampen, borden, enz. werd er door het plebs uitgehaald. Ook 'Stalingrad' kreeg vanavond 'n beurt ⁸⁴).

---

⁸³ *Waterlokazerne* was tijdens de Duitse bezetting de naam van de Wilhelmina-kazerne.

⁸⁴ 'Stalingrad' (3 september) was een sarcastische bijnaam voor het deel van het Bolwerk, waar de Duitsers huizen hadden gevorderd om officieren onder te brengen.

De uittocht van de Duitsers is enorm. O, die gezichten van de mensen. Prachtkoffers hebben ze bij zich! En die dweilen! Veel kijken er toch zo benauwd, ze sjouwden zich 'n ongeluk om spulletjes te redden.

De geallieerden moeten al bij Antwerpen zitten. Maastricht. Roermond moeten na geweldige bombardementen reeds vrij zijn, zodat de aftocht langs deze kant belemmerd is. De

Terugtrekkende duitse militairen september 1944; Antwerpsestraat - Plein 13 vermoedelijk 5 sept; Dolle Dinsdag. [WBA RTWR047](#)

wagens trekken ook allemaal via Halsteren, dus langs Moerdijk weg.

Oranje papier is al in huis.

5 sept. 'n Akelige saai dag. Om half vijf waren er al mensen op straat. Reeds vroeg was de plundering aan gang, maar

burgerpolitie bewaakt nu de vrijgekomen huizen ⁸⁵).

Vanmorgen was er 'n spanning van: Zuster Anna ziet gij ....

Radio 11¾ waarschuwde de R'dammers alle havenwerken enz. te bewaken.

Op Duits gebied wordt reeds gevochten.

Breda is reeds bezet. (niet waar!)

's Middags om 2 uur kwam 'n troep aftandse Moffen voorbij, ze sleepten zich voort naar Wilhelminakazerne, maar waren nog gewapend. In de stad waren er nog genoeg 'vrienden'.

Tegen den avond kwam de teleurstelling. Waar blijven ze toch? Allerlei praatjes gaan rond.

Radio 20¼. In Suriname luidden de klokken ter ere van Breda's bevrijding. Haven Antwerpen ongeschonden in handen.

6 sept. De 1e mof, die ik zag, liep ongewapend. Eerst om melk en vlees geweest, waarbij je allerlei praatjes hoorde.

Breda is weer prijsgegeven. Er zit nog geen Tommy in Nederland, enz.

Moffen nog in overvloed, wel gewapend maar afgemat. Vanmorgen ook 'n gewonde op 'n wagen gezien.

Lou kwam thuis: alle radioberichten zijn maar om te misleiden. Breda is nog niet bezet. Maar onderwijl! Munitie in de lucht gevlogen, magazijnen leeg, paniek onder de soldaten en op de proclamatie van de Seys ⁸⁶) dat iedereen aan 't werk moet wordt geen gehoor gegeven.

Stouten is door de partisanen opgepikt, maar later weer bevrijd ⁸⁷).

---

⁸⁵ Deze dag bleef in de geschiedenis bekend als 'Dolle Dinsdag'.

⁸⁶ v.d. Seys = Seyss-Inquart.

⁸⁷ Vermoedelijk H. Stouten, aannemer, Zuidzijde Zoom 35.

BEKENDMAKING

Uit gebouwen van de Duitse Weermacht zijn groote hoeveelheden goederen (levensmiddelen, dekens, lakens enz.) door burgers weggehaald.

Op last van den Wehrmachtcommandant moeten alle goederen afkomstig uit die gebouwen en woningen worden teruggebracht.

Indien hieraan niet wordt voldaan zullen eenige burgers terechtgesteld worden.

Met grooten aandrang verzoek ik van deze bekendmaking kennis te nemen en aan den oproep gehoor te geven. Gelegenheid tot STRAFFELOOS inleveren beslaat op DONDERDAG 7 September 1944 van 9-18 uur onder de toren van de Grootte Kerk (Markt).

Bergen op Zoom, 6 September 1944.

De Burgemeester van Bergen op Zoom: Dr. Mr. H. A. F. LIJNKAMP.

Bekendmaking dd 6 september 1944

8 uur 's avonds. Partisanen alhier bewapend. Kantoor Putte niet te bereiken per .telefoon. Tommies zitten bij Capelle. Om 8 uur moeten we binnen zijn ⁸⁸).

7 sept. Heel den dag regen en storm. Vanmorgen vroeg nog wat gedonder. Troepen zijn teruggeslagen. Het is werkelijk de vraag of er 'n Tommy op Ned. bodem is. Nu is niets meer zeker van de Eng. zender, maar het vertrouwen is niet geschokt.

Alle gestolen goederen moeten terug of er worden mensen neergeschoten. Met handwagens worden de spulletjes

---

⁸⁸ Kapellen, dorp in de provincie Antwerpen.

teruggebracht: vaatjes boter, dozen zeep, radio's, meubelen, bureaux, tonnetjes ?, zelfs een kleine la uit de huishoudschool.

Verder wel geruchten, geen nieuws.

Er is noodtoestand in levensmiddelen: kaas bij Taal, bloem bij Bernaards in beslag genomen. Wat wordt het?

8 sept. Vandaag zijn de mensen aan 't fourageren want 'men' zegt dat geen bonnen meer geldig worden verklaard. 2 x Luchtalarm, veel Tommies in de lucht. Vanavond was er weer wat spanning: Pr. Bernhard in België. Wanneer komt er iets?

9 sept. Voor 10 uur 3 x luchtalarm. Tussen 11 3/4 en 1 uur 3 x luchtalarm.

10 sept. Vandaag 4 x luchtalarm. Bij de Zanderijen is 'n Rode Kruis trein beschoten. Gisteren en vandaag slepen de mensen met aardappelen.

17 sept. Nog steeds vacantie.

In 't begin der week 10 tot 11 x lucht alarm per dag. Met 'n vaartje gingen we 's middags naar buiten om daar gauw wat zon te hebben.

Piet z'n fiets is het slachtoffer geworden van de gapperij.

2 autobanden van Gerritsen zitten onder onze kolen.

Vrijdag en Zaterdag was het dol druk voor de deur. Dan stond er 'n munitie-auto. dan weer afweergeschut, onder de bomen. De soldaten sliepen op de banken of in dekens gewikkeld op de grond. 's Nachts was het aftocht en aanvoer, maar onderwijl sliep je haast niet.

Vrijdag is inderdaad Maastricht en Eijsden gevallen. Aan de dagenlange stilte is zeker een einde gekomen. De druk werd zo zwaar en het duurde zo lang.

Donderdag ben ik met Ad Gerritse z'n trekkar om 30 kilo aard. geweest. Vrijdag ben ik naar de Unie geweest ⁸⁹). Gelukkig gaan de boodschappen nog wat.

Woensdag zijn Bets en ik gaan wandelen en op terugweg van No. 11 stonden we opeens voor de tankgracht. Op raad van veldwachter Meesters zijn we langs tankgracht naar Wouwseweg getippeld.

Zaterdag 2 uur in de rij gestaan voor $\frac{3}{4}$ pond boter. 't Schoot zo slecht op dat er geen aankomen was. dus resultaat niets. Oom Piet heeft 4 uur bij de Vacca gestaan ⁹⁰).

Donderdagmiddag. Op wandel met Ro en kinderen naar de gezonken schepen. Aan de Singel begon de oploop. 2200 man moest opkomen om voor de mof te werken. Kees en Jan Rampart, Jan Hagenaars, bakker Smout. Gelukkig zijn ze onmiddellijk terug kunnen komen. want het was niet meer nodig ⁹¹).

Bij Stampersgat 'n zweefvliegtuig neergekomen, hebben de gevangen gewonde parachutisten gezien. Parachutisten zijn neergekomen bij Tilburg, Eindhoven en Nijmegen. Het is de grootste parachutistenlanding der geallieerden. Zal er wat verder komen in de volgende dagen.

18 sept. Vanmiddag was het weer ontzettend vliegen.

---

⁸⁹ De Unie, winkel in de Fortuinstraat.

⁹⁰ Vacca, zuivelfabriek in de Sint Josephstraat, thans Sint Josephplein, (ter plaatse van de Hemavestiging).

⁹¹ C.J. Rampart, procuratiehouder, Faurestraat 54;
J.M. Hagenaars, wiskundeleraar, Faurestraat 56;
F. Smout, bakker, Antwerpsestraat 22.

- 19 sept. Valkenswaard, Eindhoven bevrijd. Prins Bernhard is in Eindhoven. Troepen doorgestoten naar Nijmegen, doorgestoten in Zeeuws Vlaanderen beneden Antwerpen naar Ned. grens.
Wanneer zullen wij de klap krijgen?
Vanmiddag naar Moerstraten. Resultaat 4 pakjes bakmeel.
- 21 sept. Vannacht 'n onderduikeling gehad. Wachtwoord: Prinsjesdag. Hij was echter zo dapper zich te gaan melden bij de Gendarmerie ⁹²).
Vanmiddag naar Ko waar we biest kregen voor de moeite.
- 22 sept. Om 9³/₄ liepen de fabrieken leeg omdat om 10 uur 'n overval verwacht werd op de werklui; ook Arbeidsbeurs, stadhuis + burgemeester ging in staking.
Er is nu bijna geen melk ook meer te krijgen. Op vleesbon gedeeltelijk vlees en vleeswaren. Nog steeds geen boter op oude boterbon.
- 23 sept. De brug bij Nijmegen is bezet. Nu trekken ze op naar Arnhem maar 't is zwaar vechten daar.
Eindhoven, Maastricht en Nijmegen zijn door Duitsland gebombardeerd. Inwoners van Valkenburg hebben 3 dagen in de catacomben gehuisd. In Kerkrade zijn mensen buitenshuis gedreven. Toen Tommies er waren keerden ze terug en vonden geplunderde huizen.
Nijmegen en Arnhem moeten in brand gezet zijn.
Voor 't eerst in 't Buitenlands overzicht wordt B.o.Z. genoemd n.l. troepen zullen waarschijnlijk die richting gaan. Want

---

⁹² Gendarmerie = Feldgendarmerie, Steenbergsestraat.

Wilmersdonck en Eeckeren zijn gevallen evenals Sas van Gent en Terneuzen ⁹³).

24 sept. Vannacht is er 'n vreselijk zware trek in de lucht geweest. Er moeten 25 kogels gestaan hebben. 't Was vannacht de 4e maal dat er nachtalarm was.

Heel den dag regen en storm, geen enkel schot of i.d. gehoord, geen luchtalarm. Spoorpersoneel en Arbeidsbeurs nog in staking.

Vanmiddag langs Parallelweg gewandeld. Alle stootblokken zijn gerammeid, 3 wagons op elkaar, stommerikken, dat zijn ze. Juvenaats is lazaret.

Ben gisteren 'n boodschap gaan doen. Onrustig geweten. Brug was ontladderd. Op heenreis passeerde overvalwagen waarvan chauffeur me opnam. Gelukkig stopte die wagen enige tijd voor 16.

Bij Arnhem is 't zeer kritiek geweest. Nu zijn er troepen aangevoerd. 't Schijnt voor de Duitsers van groot belang te zijn. Weert is bevrijd.

27 sept. Tegenslag bij Arnhem.

28 sept. Zware druk op de bevolking. Arnhem en Elst zijn in Duitse handen. Groot aantal geallieerden zijn krijgsgevangen. Wel zijn ze bij Nijmegen Duitsland ingetrokken maar 't schiet daar niet op, noch in Zeeuwsch Vlaanderen noch bij Antwerpen. Gisteren hebben we ons gemalen zaad opgehaald, 4 flessen. Heel den dag was 't weer oorlog: 's Morgens 't ene alarm na 't andere. 's Middags was 't vreselijk vliegen en we hebben 't spel gadeslagen tussen jagertjes en afweergeschut. 't Moet

---

⁹³ Wilmarsdonk en Ekeren, dorpen bij Antwerpen.

daar bij Mattemburg nooit zo erg zijn geweest.

Lou en Janus waren gisteren in Roosendaal. Alle weien waren met afweer bezet. 't Moet vreselijk geweest zijn. 'Men' zegt 't was om de aftocht van de Generale staf uit Zeeland en W. Brab. te dekken. Ieder wordt de toestand zo moe en zo beu en toch mogen ze niet klagen.

In den Haag geen brood, aardappelen, groenten, zout, boter. Nog steeds geen boter op 37b. Vader heeft nu toch z'n kaas te pakken.

Vandaag zijn er bommen gevallen op 't station en achter de kerk en Borgvliet. 't Station moet lelijk geraakt zijn. De mensen in de buurt krijgen de schrik te pakken.

30 sept. Bij Philip 'n ham te pakken gehad. Vorige week 'n spekkie. Dat hebben we toch weer.

Gisteren waren de bonnen uit en de mensen uit. Bets bracht alles mee. Gelukkig zonder veel moeite. Vanmorgen bracht Lou $\frac{3}{4}$ pond boter mee van 37b. Dat hebben we nu ook. Later op den dag kwam er nog 'n rantsoen van 62,5 gr. per persoon. Resultaat $\frac{3}{4}$ pakje waar je gelukkig mee bent.

Gas en licht zijn nu ook op rantsoen. Gas hebben we van 11-1 en van 5- 7 uur. Licht van 7-11. Melk hebben we nu 1 liter tapte per week per persoon. Dat is ons landje nu van melk en boter.

1 oct. De Rozenkransmaand is begonnen. 4 Weken geleden was 't Aanbiddingszondag en toen was de poppenkast begonnen. Wat zijn we deze 4 weken achteruitgegaan.

Oorlogsnieuws geen. Elst is voor de 5e maal van eigenaar veranderd. In O.Brabant is 't zelfde, steeds verwisseling. Ze zitten nu 6 km van 's Bosch.

- 3 oct. Radio 8 ¼ maakte bekend dat de West-Kapelse zeedijk is gebombardeerd. Walcheren verdrinkt! Het doel is om het zware geschut tot zwijgen te brengen.
- 4 oct. Ieder is ontroerd. De 'tuin van Zeeland' geheel verloren.
- 5 oct. Morgen voor 5 uur moeten 3890 wollen dekens geleverd worden. Lou zegt dat ze al in Putte zitten. dus als dat waar is zal er wel veel geleverd worden.
Vanavond is vanwege het schokgevaar de jam, azijn, enz. verhuisd naar het aanrechtkastje. Schilderijen zijn afgenomen, spiegels zijn weggehaald.
Janisse hebben we plezier gedaan met 2 rollen closetpapier en wat kladpapier van school. Je moet maar ergens blij mee zijn. Dekenlevering niet doorgegaan, ambtenaren weigerden.
- 6 oct. Inderdaad zitten ze over de Nederlandse grens hier vlakbij. 't Is 'n schrikkelijke nacht geweest, bijna sliep er niemand. 't Was 'n vraag en antwoordspel van geschut. Heel den dag door bleef het zo. Weer een luchtalarm gehad want er vlogen massa's over en er was geen afweergeschut.
- 7 oct. Feestdag v/d Rozenkrans. Vannacht was het weer kermis. Vanmiddag zijn de kaaimuren verwoest. Er zijn nu weer veel auto's hier, die vanavond na 7 uur vertrokken. 't Geschut komt nader, maar waar zitten ze?
- 8 oct. Ja, waar zitten ze? Waar blijven ze? Ze zitten bij Kreekrak, maar 't was heel de dag griezelig stil. Geruchten van langs de Plantage, bij Mondaf, enz. Ossendrecht is vrij. Maar als heel ons land zo lang moet duren.
Hoogmis in Paniekstemming. Mannen en jongens werden opgepikt en de geestelijken waarschuwden om zo gauw mogelijk huiswaarts te keren.

- 10 oct. Vannacht knallen. Wat was het? Machinerieën onklaar gemaakt bij Asselbergs, Beckers, enz. ⁹⁴)
In de loop van de morgen het bericht! Teruggeslagen tot voorbij Hoogerheide. Vandaag zijn er veel mensen uit Hoogerheide hierheen gevlucht. Er moet daar nog al verwoest zijn.
Vanmiddag naar Borgvliet geweest. Voorbij Stalenbrug echt frontgesjouw: soldaten in frontkleding, helm, luierbroek, gerij van auto's. Op terugweg gevangen Canadezen bij café de Kroon en varken en 'n schaap op 'n auto.
Ina is gevorderd geweest voor aardappelschillen maar heeft zich losgerukt.
Vanavond is 't zo stil, dat je je niet kunt voorstellen enkele km achter het front te zitten. Bijna heel de stad is met planken dichtgespijkerd en ziet er griezelig uit. De spoorlijn van Zeeland is op verschillende plaatsen verwoest.
De koningin heeft gesproken niet erg optimistisch.
- 13 oct. Hoe gaat het? 't Front zit vlakbij en we voelen niets. Borgvliet heeft aardige klappen gehad. 'n Bom bij de zusterschool. Granaten op de Piet Hein buurt ⁹⁵).
Vrijwillige evacuatie wordt aangeraden.
Op de Stalenbrug te zien: ontploffen v.d. granaten op de Zeeuwse weg. De punt van Woensdrecht's torentje is er af.
Dan zijn de geruchten: achteruit geslagen, dan zitten de Tommies weer in Zeeland.
Vanavond even 8 uur waren er zulke klappen, dat je dacht dat

---

⁹⁴ Asselbergs, Beckers enz. metaalgieterijen.

⁹⁵ Piet Heynbuurt, stratencolplex bij Nieuw-Borgvliet, ook wel "Zeeheldenouurt" genoemd.

de ruiten er uit vlogen. Eergisteren is er 'n barak afgebrand op kazerneterrein.

Vannacht huis van Dr. Keuss ⁹⁶). Men zegt: ongeluk met kaarsen door bez .... Duitsers.

16 oct. fam. v.d. Velden is geëvacueerd.

Alles loopt weg van Borgvliet. Stromen vluchtelingen van Woensdrecht en Korteven komen binnen, sommigen zonder iets.

17 oct. Vandaag bericht uit Middelburg dat bij Ida weer 'n inslag is geweest. Ko gedood. Ida bediend, Annie ernstig, Ali licht gewond. De eerste slachtoffers in de familie.

De tankval op de Antwerpseweg moet dicht zijn. Borgvliet is geheel door Duitsers bezet. Ze lijken krankzinnig, dol zijn van de drank.

Men zegt dat de Canadezen omtrekken. Op Moerstraten moet 'n V1 zijn gekomen.

Er is in de Blauwehandstr, 'n Rode Kruis informatie bureau in werking. Je kunt er post brengen, lijsten van getroffen plaatsen zijn er ter inzage.

19 oct. Gisteravond 'n koffer klaargemaakt om vanmorgen in de Bank te bergen.

Gisteren 'n kaart uit Wageningen. 'n Kaart gekregen dat tante Jet in Veenendaal zit, weer geëvacueerd met alleen 'n jurk en 'n paar schoenen.

Vannacht zijn er verscheidene Engelse granaten over het huis gevlogen en vanavond hebben we er weer verschillende gehoord.

---

⁹⁶ J.H.E. Keuss, Burgemeester Stulemeyerlaan 4.

Vanmiddag zijn we gaan naaien aan het goed dat binnengekomen is voor de vluchtelingen.

20 oct. Vannacht weer eens lekker geslapen.

Toen ik boodschappen ging doen bleek er koortsstemming te zijn. Gisteravond heeft de Antwerpsestraat inkwartiering gekregen. De Kath. H.B.S. is slaapzaal voor de thuissoldaten. Garages moeten open staan. Er wordt dus teruggetrokken. Nieuw Borgvliet tot Stalenbrug en Huijbergsebaan moeten ontruimd worden.

Overdag was niet veel lawaai, vanavond eveneens enkele harde knallen.

23 oct. Vanmorgen om half 4 opgestaan 'Flierefluiters' waren er in de lucht waarvan er een bij Villa Helena in 't park terecht is gekomen.

Je was vandaag gammel want je werd zo koud en je lag niet lekker in de fauteuil ⁹⁷).

Heel de Maandagmiddag zaten ze te zagen, je werd er suf van. 's Avonds om 9 ½ uur begonnen de fluiters weer en toen kwam met tussenpozen de ene groep na de andere. Om 10½ uur hebben we de bedden naar beneden gehaald en zijn gaan trachten beneden te slapen.

24 oct. 'n Helse nacht! Bets was er gisteravond aan, na de hele middag 'doorgezaagd' te zijn.

'n Massa granaten zijn er terecht gekomen in de stad.

Vreselijk was het zo'n fluitter te horen aankomen en dan: waar zal die terecht komen? Sommige vielen verderaf, sommigen

---

⁹⁷ Met "Flierefluitter", in werkelijkheid een romanfiguur van A.M. de Jong, bedoelt de schrijfster de "fluitende" granaten.

Villa "Helena" is een landhuis, Zoomweg hoek Bolwerk (gesloopt).

dichtbij. Andere gaven 'n' doffe plof.

'n Paar keer zijn we op geweest. Bets sliep helemaal niet. Lou en ik dutten tussendoor nog eens in. 4½ uur gaf het 'n geweldige knal zeer dichtbij. Om 6½ uur riep mevr. Gerritsen dat comm. Hoeve 'n voltreffer had gehad.

Later bleek er 'n massa overgekomen te zijn. Vóór de Rijks H.B.S., achter de ambachtschool, aan de talud van de Zoom, in de Zandstraat; op Kleinkramer ⁹⁸), bij Falckenborch ⁹⁹), overal voltreffers. Villa Aline ¹⁰⁰) had ook prijs en omgeving.

In de Jordaan en de Emmastraat was het vreselijk, daar moeten wel 6 doden zijn ¹⁰¹) (8 à 9 doden. Mevr. S. d'r 2 huisjes in de Zandstraat zijn ook getroffen. Om 4½ uur snelde ze naar Bolwerk Zuid.)

Bij Bas v.d. Bemd ¹⁰²) 'n geweldige inslag, op de Vischmarkt en in 't Catrientje voltreffers.

Ieder ging aan 't verhuizen of besprak kelder. Wij gaan vanavond bij Boonman. Mevr. Salomé met broer zijn naar Tholen. Vol angst zien we de avond tegemoet. We meenden dat het Engels-geschut was, maar in de loop van de dag gingen er praatjes van 'Krupp' of scherven of dronken soldaten.

---

⁹⁸ De villa Kleinkramer is het landhuis van S. Kleinkramer, Bolwerk 71.

⁹⁹ Falckenborg was het landhuis "Valkenborch", Zuidzijde Zoom 44.

¹⁰⁰ de Villa "Aline", landhuis Lange Parkstraat 1

¹⁰¹ 'De Jordaan' is een gedeelte van de wijk 't Fort ten zuiden van Bergen op Zoom.

¹⁰² F.J.M. v.d. Bemd, bakker, Noordsingel 66.

De verwoeste Zoombrug tussen Zandstraat en de Van Overstratenlaan [WBA](#)
[RTWV105](#)

- 25 oct. Vannacht 'n keldernacht gehad, Met 7 op 'n rij. Je kon je niet verroeren, maar 't was rustig en we sliepen. Van 9 - 12 heeft Bets op bed gelegen en van 1½ tot 4½ ik. Pindorp ¹⁰³) moet in Engelse handen zijn evenals Esschen, Kalmthout. Ook is de 'dam' in Engelsche handen ¹⁰⁴).
- 26 oct. Weer 'n rumoernacht. Aanvankelijk wilden we niet gaan, maar tegen 10 uur gingen we maar. Juist om 12 uur klonk vreselijk geschut. 't Klontk zeer nabij. Er moeten 'n tankslag in de buurt zijn. Heel den dag is er veel geschoten. De ruiten stonden te schudden.
- 't Catrientje zit heel den dag in de kelder. 't Seinhuis aan de

---

¹⁰³ Pindorp is een bijnaam voor het dorp Wouwse Plantage.

¹⁰⁴ De 'dam' is vermoedelijk de Kreekrakdam.

Wouwseweg, 't Auw locomotiefje ¹⁰⁵), de draaischijf bij 't Zuid ¹⁰⁶) in de Parallelweg zijn verwoest.

's Bosch is gevallen ¹⁰⁷). Rilland in Engelsche handen. (beide niet waar)

Gisteren heeft Fr. 1½ pond paardenbief gehad. 'n Duits paard had z'n poot gebroken. De Duitsers wilden het begraven, maar Theo v.d. Aarsen mocht het slachten en ieder kreeg 'n portie voor niets ¹⁰⁸).

27 oct. De Tommie's zijn er! (*geschreven in kelder*) Waar we zolang op gewacht hebben is nu feit geworden.

Zo gauw we uit de kelder kwamen hoorden we dat je wel naar Halsteren mocht maar niet terug. Angst om Ro!

Voor 8 uur naar de rol geweest. Niets te zien, wel dynamiet bij de brug. Mevr. Koolen heb ik bij Corné gebracht.

Na de Mis ging het kleine Zoombrugje.

Koorts kwam er in. De grote muurkast werd ingeruimd en onderwijl ging de Zoombrug achter ons. 't Gaf dadelijk veel glasscherven. Achterkant veel stuk.

Om 11½ uur zou de torenspits gaan. Dhr. Loeff ¹⁰⁹) + Lou hebben de voorruiten eruit gehaald, wat ook hielp.

---

¹⁰⁵ 't Auw Locomotiefke was het goederentreintje dat van het station N.S. naar de Potasfabriek aan de Haven liep.

¹⁰⁶ Op het rangeerterrein lag pal voor de ingang van de gieterij een draaischijf waarmee treinmaterieel richting gieterij kon worden gezet.

¹⁰⁷ Op 25 oktober trokken de geallieerden wel den Bosch binnen, maar moesten nog enige dagen vechten met achtergebleven groepjes Duitsers. L. de Jong, *Het koninkrijk* 10a. 487

¹⁰⁸ De bevrijding van Rilland vond wèl op 25 oktober plaats. Zie: P.J. Aarsen, *Rilland, Bath En Mare*. ... 263 e.v.

¹⁰⁹ H.A.J. Loeff, bouwkundig tekenaar, Bolwerk 59.

Treurig heel de kerk verwoest.

's Middags 2½ ging de Zoombrug ¹¹⁰).

Bets heeft met flikflooiën en Duits spreken gedaan gekregen dat Ro met de kinderen de stad in mocht. Weduwe met 2 kinderen; Bets en Ro 's middags op stap naar de schuilkelder van het postkantoor. En op de Markt kwamen de Tommies aan. Bets en Ro gaven hun 'n hand. Ze kwamen van Vleeshal ¹¹¹), Hoogstraat, Wouwsestraat.

Nauwelijks waren ze binnen of de Duitse fluiters begonnen. Ro naar het postkantoor en wij, naar Boonman. Verder rustige nacht.

28 oct. 's Morgens naar het postkantoor. Heel de Markt, Wouwsestraat vol tanks. Voor Piet 'n cigaret gevraagd. Gemma Huygens gedood door tank. Pietje Timmermans gedood door projectiel.

---

¹¹⁰ Zoombrug, lag in het verlengde van de Van Overstratenlaan naar de Noordzijde Zoom. Zie foto op pag 65

¹¹¹ Vanuit de Boschstraat naar de Grote Markt.

de verwoeste kerk van de parochie H. Martelaren van Gorkum, 27 oktober 1944

[WBD RTWV036](#)

Krijgsgevangene Duitse militairen op de Grote Markt [WBA RTWS048](#)

Nadat Ro en kinderen zich gewassen en gekamd hadden gingen we scherven ruimen. Kinderen waren bang. Ro gauw weg.

Infanterie in stad om 11 uur. Loeff+ Lou weg.

Weer fluiters. Toen stampot klaar was wij naar kelder, waar

ook fam. Ringelberg was. Stampot gedeeld. Tot c. 4 uur alles bijeen want je werd gek v.d. fluiters. **Heel de stad beschoten.** Ontzettende verwoesting.

Om c. 9 uur klopt op de deur. Tommies schoven binnen. Alle bagage stond in de gang, tussen dekens en schoenen van mij. Ik met bidden en smeken gedaan gekregen dat alles naar beneden kwam.

Toen moest ik naar de w.c. Te voren vraag bestudeerd. W.C. verstond hij niet. Toen psst en gebaar. Onder hilariteit van onder en bovenburen ging op bezet. Ieder volgde.

Eerst was 't angstig. Reuk van kruitdamp, kledinggeur.

Angstige ademhaling achter 't gordijn. Later rustig.

's Nachts zeer rustig, er sliep er een boven aan het bordes.

29 oct. Trap op naar boven. 's Morgens lagen ze overal te slapen.

Chr. Koning

Wensten warm water. Hebben Canadeese thee gedronken.

De Boonmannen kregen corned beaf. Loeff lobster ¹¹²).

In ons huis ook soldaten. P ... in de tuin+ vuile handdoek.

Weck geopend. Laatjes en kasten geopend uit nieuwsgierigheid. Voor zover we wisten niets gemist.

Sommigen heel de morgen geslapen. Bergen geen ogenblik vrij van gevaar.

Boonmannen hebben gekookt, voor allen.

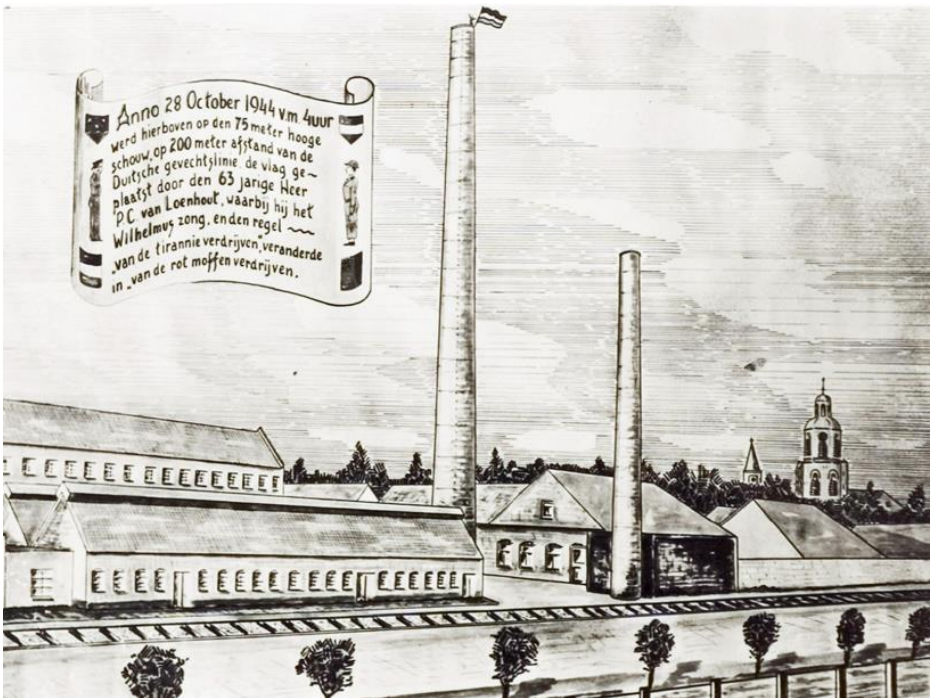
¹¹² Kreeft; Lobster is ook Amerikaanse aanduiding voor soldaat.

Veel 'Engels' gesproken. Half Nederlands er bij: Piet Florijn, geb. in Hengstdijk. Sir Winipeg, 'Wouter'.

Bij Boonman verder vrij. Bij ons, Ringelberg, de Groot en Borrie wel ¹¹³).

'k Heb standjes uitgedeeld; Matras voor het raam. Alle kasten bekeken. Ze wilden maar kelders hebben. 'k Heb Wouter de kelderkast laten kijken. De kast is op slot van mevrouw.

Vanmorgen was er vreselijke verwoesting. Op Bets d'r kamer

tekening van de spiritusfabriek, waar P.C. van Loenhout op 28 oktober 1944 op de hoogste schoorsteen de Nederlandse vlag plaatste. [WBA RINU007](#)

---

¹¹³ M.P. Ringelberg, inspecteur der belastingen, Bolwerk Noord 57;
J.A. de Groot, bankdirecteur, Bolwerk Noord 55;
W.B. Borrie, handelaar metalen, Bolwerk Noord 53.

'n grote granaatscherf. Heel het huis vol rommel. Nou is 't 8 uur en nog zeer rustig.

12 nov. Geen tijd meer gehad. Herinnering aan Canadezen: vriendelijk, hartelijk. We are no boekes ¹¹⁴).

30 Oct. is vader gevallen. Alleen gekneusd. 31 Oct. naar ziekenhuis. 8 Nov. naar huis.

Brabant ten Z. van Maas is vrij. Veel kerken verwoest. Geen dorp heeft 'n kerk meer. Stampersgat, Dinteloord, Zevenbergen; vreselijk.

Nu nog na-ongelukken met landmijnen. Jan en Jos de Schutter gewond. Boënné gedood op terugweg van vlucht ¹¹⁵).

Ziekenhuis overvol. 5 patiënten op 40. Salomé vertrokken na dagenlang verhuis. 8 Nov. geheel er uit. 9 Nov. boven schoon en 10 Nov. gang en keuken.

10 Nov. 's avonds inkwartiering van Eng. officier: Travers Sayer, 21 jaar, toont 'n aardig ventje. Gisteren bracht hij chocola mee, genoten. Is beneden met karton voor 't raam en gewone wastafel, heeft heerlijke slaapzak.

Bets kreeg soap om z'n spulletjes te wassen.

---

¹¹⁴ We are no boekes = (waarschijnlijk:) we are no bugs = wij zijn niet gek. (Am. dialect)

¹¹⁵ Waarschijnlijk een niet-Bergse familielid van mej. Boënné, Bagijnhofstraat 9.

Beschadigde huizen aan de Noordzijde Zoom

19 nov. Vandaag bid en dankdag.

Drs. Blom ¹¹⁶) en Militair Gedelegeerde Houtzager waren op de Markt in de kerk.

Vanmiddag eerst kranslegging op de graven der Canadezen. Later defilé op de Markt waar ook 'n Engels Generaal was. Onze Tom zong: 'Oeranzie Boeven' ¹¹⁷).

26 nov. Tom is vertrokken. Met 'n heel spijtig gezicht kwam hij 't gisteravond vertellen. Waarheen? "I don't know" ¹¹⁸). We hebben er zelf ook spijt van, hij gaf geen last en bracht de nodige variatie.

---

¹¹⁶ P.A.F. Blom, door de Duitsers afgezette burgemeester van Bergen op Zoom.

¹¹⁷ Oranje Boven.

¹¹⁸ . I don't know = ik weet het niet.

Vrijdagavond hadden we pannekoekenfuif. Tevoren hadden we hem gevraagd wanneer hij vroeg thuis was. Iedere keer antwoordde hij iets van pence. We snapten het niet en ik vroeg ook niet. Later bleek dat hij zeide: "It depends". Tijdens het maal zei hij zeer voldaan: "I burst"¹¹⁹). Lou stikte haast in z'n pannekoeken.

1 dec. Vandaag kregen we dankzij de Geallieerden: 60 gram spek+ 1 knakworst + 1 reep chocola. Ieder gnuifde. 't Was ook erg lekker.

5 dec. Als 'n surprise kwam de boodschap: 1 reep chocola, 60 gram spek, ½ blikje melk, 1 rantsoen wafels, 1 ons reuzel. Overal blijde gezichten. 't Is 'n echte verrassing.

Ook op school was er niets te verwachten totdat vandaag de Sint in de gedaante van 'n broeder kwam en voor ieder kind 1 reep chocola, 3 zuurtjes en 'n verrassing. De juffrouw kreeg ook haar portie.

Morgen zanghulde op de Markt voor burgemeester, Houtzager¹²⁰) en St. Nicolaas. Wat 'n heel andere sfeer is er nu de Tommies er zijn! Op straat kijk je ze aan, groet hen, lacht tegen hen. Ze laten je op de fiets voorgaan enz. We zijn vrij! In Holland schiet het niet op evenmin bij Venlo en Roermond. In 't Saargebied vlot het wel.

In meer dan 80 jaar moet het niet zulk slecht weer geweest zijn. Rivieren die normaal 20 meter breed zijn, zijn nu 60-80 m. breed. Voor de geallieerden is het 'n strop en onze onbevrijde gebieden zitten er mee te kijken.

---

¹¹⁹ It depends = het hangt ervan af, I burst = ik barst.

¹²⁰ Majoor J.H. Houtzager, gedelegeerd militair commandant; trad op krachtens verordening van de chef van de staf Militair Gezag.

Lent moet geëvacueerd zijn naar Z. Frankrijk. Elst komt naar N. Brabant ¹²¹).

In Dinteloord heeft het de vorige week ook weer gespoekt. Er stond geschut opgesteld en nu schoten de moffen terug vanaf Vlakkee ¹²²).

17 dec. Na enige vredige dagen begon het de laatste dagen weer niet pluig te worden. Het gesnor der vliegende bommen werd drukker.

Vanmorgen c. 4½ uur leek het of 'n boemeltrein aankwam. Na enige tijd stond de motor stil en enkele seconden later volgde 'n explosie. Nieuwe sensatie! In de loop van den dag herhaalde dit spelletje zich enkele malen maar slechts 2 x was het zeer angstwekkend.

's Avonds c. 8 uur kwam Mevr. Gerritsen vertellen dat Duitse parachutisten achter de Amerikaanse linie waren gedaald in de buurt van Luxemburg. Er was juist 'n Canadees op bezoek, die we ook van dit heldenfeit in kennis stelden ¹²³).

24 dec. De avond voor Kerstmis. In plaats van de blijde tevreden vrijheidsstemming zit er weer de Duitse druk achter. Heel de week snorden de V-1's er over, niet met dat gesnor van Zondag, maar genoeg om er je buik van vol te hebben. De Duitsers zijn 65 km België ingedrongen. Ze moeten wel tot staan zijn gebracht. maar ondertussen. Bij Venlo en Roermond is 't weer poppenkast. Vliegveld Woensdrecht is vandaag gebombardeerd. (Niet waar: was

---

¹²¹ De inwoners van Lent en Elst; dorpen in Gelderland

¹²² Overflakkee bleef tot het einde van de oorlog bezet gebied.

¹²³ Het Duitse Ardennenoffensief, dat van 16 december 1944 - februari 1945 plaats had in Zuid-België.

oefening.)

Vannacht hebben we haast geen oog dicht gedaan, je lag te schudden in je bed van 't gebombardeer, afweergeschut en de vliegende bommen. Vanmorgen was 't rustig, maar in den namiddag begon het weer.

Breda heeft 'n bom gehad, 17 doden. Dat wordt nu zalig Kerstmis. Enfin, onze plechtige Nachtmis gaat door al is het in de kerk hier tegenover. Er is de vorige week ook al 'n mis geweest in de Gereformeerde Kerk en we hoeven nu niet te blijven staan, maar zijn nu zittend Katholiek.

Canadese militairen poseren bij een V1 op Kijk in de Pot [WBA RTWS028](#)

1945

3 feb. Wat is 't weer lang geleden! Toch heb ik veel tijd, want door kolenschaarste is de school gesloten. We hebben sinds Kerstmis heel wat kou en sneeuw gehad. Wij vinden het weer genoeg voor dit jaar, want wintervoeten hebben Bets en ik. Nou!

Stook is er ook niet te veel. Laatst werden we verblijd met 35 kilo eierkolen. 't Is 'n moffen-erfenis, maar ieder was blij. Leendert van Geel zorgt voor hout, f 5,- de zak. Eerst was Kuipersbosch ¹²⁴) de dupe, nu de bossen bij de Kortheiligers ¹²⁵).

We wonen in de keuken en houden het met 'n klein schepje kolen en verder hout tot heden toe uit. Velen zitten in de kou. 'Men' zegt dat ze deze week 1 mud krijgen. Vast staat dat we deze week zoute haring krijgen. Suikerrantsoen is nu 1 pond per 14 dagen en 't wordt nog verhoogd. Boter ½ pond per 14 dagen; Brood 2400 gr. per week. Heerlijke reuzel hebben we weer.

Met den oorlog gaat het goed. Het hele gebied, dat van Rundstedt in België en Luxemburg ingepalmd had is weer terug veroverd. Van beide kanten kostte het veel slachtoffers. Roermond is tot 4 Km genaderd, Linne en Odiliënberg zijn in Geallieerde handen. Sinds enkele dagen staat het weer stop. Rusland is 'n groot offensief begonnen. Warschau is gevallen. In de straten van Posen wordt gevochten evenals in

---

¹²⁴ Bossen van Cuijpers, het landgoed De Mattemburgh, gemeente Woensdrecht, grenzend aan Bergen op Zoom

¹²⁵ Cort Heyligerskazerne.

Konigsbergen. Danzig wordt genaderd. Ze zitten op 60 km van Berlijn. Er is paniekstemming in Berlijn en er wordt druk geëvacueerd.

Veel bezoek hebben we nog van V-1's. maar meestal zijn we niet angstig. Laatst vielen ze allen boven de stad stil en dan krijg je hartkloppingen. Deze week waren er op 'n nacht wel meer dan 40.

Sinds gisteren is er afweergegeschut geplaatst op 't MOcterrein en achter 't Protestants kerkhof. Dit lawaai is nu erger dan de V-1.

Veel verwoesting wordt er over 't algemeen niet aangericht. In Hoogerheide 1 dode. Breda 5 dagen 1 dode + gewonden. Sinds 10 Jan. krijgen we bezoek van 'n Middelburger die bij de stoottroepen is, J. Moes, 24 jaar, gehuwd en vader van bijna 2 kinderen.

Morgen krijgen we weer inkwartiering. Wat zal 't zijn.

3 Jan. Piet naar 't Juvenaat. 8 Jan. Ina naar Breda. Op 24 Jan. ben ik bij haar geweest met de auto van Gerritse.

5 feb. Vanmorgen is er 'n hele of halve V-1 gevallen op 't noodbrugje over de Zoom. We hoorden eerst 'n knal daarna als 't ware 't suizen van 'n neerstortend vliegtuig en vlak daarop 'n klets. Mensen trokken aanstonds richting Zoom. Bets en ik per fiets (dank zij de wintervoeten) er heen en jawel juist aan de overzijde van het brugje. Dit is even verwoest maar we zagen 'n gewonde in 't witte huisje binnenbrengen. C. Weydt †. Later bleken het moffenmeiden te zijn op weg naar het ziekenhuis.

Heel de morgen gaf het drukte, want ontploffing werd gevreesd. Brandweer stond voor de deur. Reddingsbrigade rukte

aan met brancards, houwelen, schoppen, enz. Huizenblok Bevin - Smits moest ontruimd worden ¹²⁶). Brandweer spoot er Zoomwater op en om 2 uur was de rust hersteld.

9 feb. Pekelharing, 1 pond per persoon à f 0,66.

10 feb. Vannacht en heel den dag was het raak met de V-1's en niet ver weg dat ze ontploften. Maandag gaan we weer werken - in de kou van 9½ - 11½. We hebben weer radio.

23 feb. Vannacht was het helemaal raak. De torenwacht heeft er 136 geteld. We zijn vrij!
Posen is gevallen ¹²⁷).

25 feb. Vanmorgen om 5½ uur 'n aansnorrende V-1, 'n knal, wegsuizen en 'n slag met glasgerinkel. Vlak daarop voor het eerst weer sirenen.

'n Niet goed aangeschoten V1 viel op 't huis bij Horsten en Commers + brandweerkazerne. Bijna heel de Arnoldus Asselbergsstraat, v.d. Rijtstraat, begin Stationsstraat zijn onbewoonbaar. 9 Doden, o.a. Jeanne Horsten. De stad is verslagen.

Straten ver zijn de ruiten er uit, houtwerk verwoest. 't Is niet te vergelijken met bom of granaatinslag. Deuren en muren worden onbegrijpelijk uit elkaar gerukt. Je moet zo iets gezien hebben om 't te kunnen begrijpen.

St. Jozefkerk is doorgeblazen, gewelven stuk, dus voorlopig onbruikbaar. Politiebureau moet afgebroken worden.

---

¹²⁶ Gez. Bevin, onderwijzeressen, Van Overstratenlaan 27;
J.R.L. Smits, directeur R.K. H.B.S., Zuidzijde Zoom 36.
In dit blok woonde ook M.J. Scheffelaar, Zuidzijde Zoom 38.

¹²⁷ Posen = Poznan, stad in Polen.

27 feb. Vanavond om c. 9 uur plots 'n slag, waarna glasgerinkel, toen
 luchtalarm. 'n V-1 bij de Moerstraatsebaan. Wel
 onbewoonbare huizen, maar verder geen kwetsuren of
 doden. Gisteravond dhr. Baeten gedood.

half. ; Flink stuk + Hesselbok + Coehornfabrik is weg
 ook Affab. die w aannemelijk stond is omgedraaid.
 veel nog is 'n da. Londen. 'n Antonius goddelijk
 + schied zie in oot, vreeslijk uit. Kuis van de
 vrees van St. Jozef goddelijk die nu weer de dupe
 is. In vrees. Het veel dalloze is de Koll. H D S
 vrees. In moets goed 20 doden zijn.
 De schied komt w nu wel goed in

16 maart. Hele Doermond Krefeld Meuss. Wörcher. Gladbad
 in mij. Ineen hebbe ze die vreeshoek afgesneden.
 vrees: 'n lichtpuntje in deze sombere dagen
 ook Fine is mij. De vrees op w h d oos. Dusseldorf.

16 maart Kuilen gevallen.

18 maart Bij Kemage over de Rijn.

16, 17 maart Vanmiddag bereek in de stad van Koningin.
 We hadden 'n heerlijke plaats te gemore. Het
 slachuis is hebbe. Het is een goed gezin. Ze
 was nu vreesdand is, ingonder de, inderind
 In Keland moet ze g'shuld hebben.
 Helede vreesen is familieleden van gefusilland
 vrees of 'n dachden.

Het de ontog gaat het god. Het vreesgehoofd
 bij Kemage. Vreidt zich uit 'n vrees de
 vrees. W. Dijnom gevreesd.

26 maart De 10 Dynover vrees. Het vrees is vrees in

- 28 feb. Vandaag uitvaartdag van 9 doden. Jeanne Horsten, Mevr. en Mijnh. Daverveldt-Dobbelman, Mme. Commers, Marieke Lacor met d'r man die pas 14 dg. getrouwd zijn. Mevr. Steenvoorde, Mevr. Jordans en Keesje Tuinder. Om 9 uur werd ik gehaald voor bloedtransfusie. 'n Man uit St. Phililand was 's avonds gewond door Duits granaatvuur. Toestand ernstig. Is kort daarna gestorven.
- 1 mrt. Maandag vrij! School dichttimmeren. Woensdag vrij! Begrafenis. Vanmorgen zei ik: zouden we nu nog 3 dg. 'normaal' werken? En jawel om even 10 uur V-1 inslag bij fietsenwinkel Appels. Geen slag had ik gehoord. Opeens gekrijs en glasscherven door de klas. De kinderen liepen uit. Gelukkig alleen kleine schrammen. Vlugge Engelse hulp. 'n Flink stuk v. Hasseltstr. + Coehoornparkstr. is weg. Hoek Appels die er aanvankelijk stond is omgehaald. Veel erger is 't dan Zondag. 't Antoniusgesticht + school zien er ook vreselijk uit. Zelig voor de evacués van St. Jozefgezellen die nu weer de dupe zijn. Ik vermoed dat veel daklozen in de Kath. H.B.S. zitten. Er moeten goed 20 doden zijn. De schrik komt er nu wel goed in ¹²⁸).
- 2 mrt. venlo, Roermond, Krefeld, Neuss, München-Gladbach zijn vrij. Ineens hebben ze die vierhoek afgesneden. Bravo! 'n Lichtpuntje in deze sombere dagen. Ook Trier is vrij. Ze staan op 10 km van Dusseldorf.

---

¹²⁸ Over deze gebeurtenissen zie: *Een lach en een traan*, 'De ramp van 1 maart': met een lijst van slachtoffers.

- 6 mrt. Keulen gevallen.
- 8 mrt. Bij Remagen over de Rijn.
- 16 mrt. Vanmiddag bezoek in de stad v.d. Koningin. We hadden 'n heerlijke plaats tegenover het stadhuis en hebben H.M. zeer goed gezien. Ze was erg verouderd en erg onder den indruk. In Zeeland moet zij gehuild hebben.
- Illegale werkers en familieleden van gefusilleerden waren op 't stadhuis.
- Met den oorlog gaat het goed. Het bruggehoofd bij Remagen breidt zich uit en bijna de gehele W. Rijnsoever gezuiverd.
- 21 mrt. De W. Rijnsoever tussen Ned. grens en Wezel is in nevel gehuld. Er is dus wat op komst.
- 24 mrt.. Jawel, bij Wezel zijn ze over de Rijn heen. Er zijn 4 bruggen over de Rijn, dus nu gaat het dieper Duitsland in.
- 25 mrt. Darmstadt genomen.
- 28 mrt. Frankfort gevallen. Laatste V1?
- 31 mrt. Paderborn gevallen. Can. troepen in den Geldersche Achterhoek.
- 31 mrt. Danzig, Heidelberg gevallen. Frankfort is telefonisch overgegeven. Stadsbeambte telefoneerde: Niet schieten, soldaten zijn weg. Antwoord: Roep den burgemeester. Deze kreeg bevel de witte vlag te laten hijschen en de strijd was gedaan.
- Heidelberg stuurde 'n auto uit met de boodschap de oude universiteitsstad te sparen.
- Gen.Hodges deed dezer dagen 90 Km in 12 uur naar Pader-

born; Hodges en Patton zijn nu concurenten ¹²⁹).

In 1 dag 60.000 Duitsers zich overgegeven.

Pasen 1 april De vooruitzichten zijn beter dan met Kerstmis. In ons Noorden is 't triestig door Haagsch bombardement op Bezuidenhout enz. zijn 28.000 mensen dakloos. In R'dam 1200 mensen per week dood door honger.

Verhaal of 't waar is weet ik niet: 2 kinderen op 'n stoep tegen den donker. "Waarom ga je niet naar huis?" "Hij wil niet mee". Toen bleek het andere kindje dood te zijn.

Wat waar is, weet je niet, maar in 't Eng. Lagerhuis wordt gepleit om de Ned. zaak spoedig tot 'n einde te brengen. Sinds enkele dagen al geen V-1 gehoord. Je slaapt 's nachts nu zo rustig.

Vanmorgen zei de radio, dat Duitse troepen uit Ned. weg trekken. Duitsland is bufferstaat geworden. In 't Westen stotten ze verder door. Bijzonderheden onbekend. In 't Oosten is de Oostenrijkse grens gepasseerd.

Sopron is gevallen ¹³⁰).

2 april 'n Offensief begonnen in de Betuwe door Canadezen. Britten hebben Dinxperlo en Winterswijk bevrijd, ook 'n grote fabrieksstad in 't Oosten.

8¼ uur, Enschede is gevallen. Ze staan bij Hengelo.

3 april Hengelo gevallen. De Betuwe is nagenoeg van Duitsers gezuiverd.

Münster is gevallen. De Russen staan nu 35 km van Wien ¹³¹).

---

¹²⁹ C.H. Hodges en G.S. Patton (1885-1945), Amerikaanse generaals.

¹³⁰ Sopron, stad in Hongarije.

¹³¹ Wenen, hoofdstad van Oostenrijk.

Vandaag met Herman Huijsman, med. student, op 't Ravelijn om 100 kg. hout.

- 8 april Op alle fronten vordering. Osnabrück, Kassei, Gotha, Karls -
ruhe zijn veroverd. Almelo, Koevorden, Doesburg gevallen.
Ze staan dicht bij Zwolle, Deventer, maar er is veel tegen-
stand. Om Zutfen wordt al dagenlang gevochten. De Betuwe is
van Duitsers gezuiverd, maar er kwamen weer Duitse pa-
trouilles. Radio zei: Opmars naar de Zuiderzee vordert traag.
Gistermiddag 'n reuzen-middag gehad. Met Piet en Phlip naar
de tanks in de Huijbergsebaan geweest.
2 Ontploffingen van de Bomb-Disposal-Service en daarna met
hun auto langs Meeven tot de Raaijberg richting stad.
Eind Febr. begin Maart hadden Bets en ik bloedtransfusie
zonder bonnen, 3 weken later kregen we ieder 9 vlees-
rantsoenen en gisteren nog ieder 8 eieren.
Verscheidene V-1 en V2 startbanen zijn ontdekt!!!
Konigsberg gevallen. Zutfen gezuiverd.
Parachutisten komen de Canadesche en Britsche troepen
helpen in Overijssel. Mödling en Klosterneuberg zijn door de
Russen bezet.
- 10 april Hannover gevallen.
- 11 april Deventer gevallen. Officieren + badman in kwartier ¹³²).
- 12 april Weimar bevrijd.
- 13 april Arnhem is tot aan de buitenrand bezet.
Weenen is geheel bezet evenals Duisburg. Assen is vrij.
Roosevelt † ¹³³)

---

¹³² Men kreeg inkwartiering van militairen.

¹³³ F.D. Roosevelt (1882-1945), president van de Verenigde Staten.

Geallieerden zijn over de Elbe, nu geen natuurlijke tankval meer voor Berlijn.

Begin der week bij Kassei 'n concentratiekamp vrij met c. 400 Hollanders waaronder ter dood veroordeelden.

Vanavond bericht: Buchenwalde is vrij met 21.000 politieke gevangenen.

15 april Arnhem bevrijd evenals Zwolle.

Bayreuth in Beieren, St. Pollen bij Wien bezet. Geallieerden over Apeldoorns-kanaal.

Von Papen en Prins August Wilhelm door geallieerden gevangen genomen ¹³⁴).

16 april Met oprecht leedwezen hebben we halfstok gevlagd voor President Roosèvelt.

Groningen gevallen.

17 april Leeuwarden, Bolsward, Sneek, Harlingen bezet. Rond Apeldoorn grote gevechten, toch zitten er al Canadezen op de Veluwe.

18 april **Max Blokzijl** in arrest te Groningen ¹³⁵).

Maagdenburg gevallen. Apeldoorn vrij en 'n groot deel van de Veluwe. Heel provincie Groningen, Friesland, Drente en Overijssel zijn vrij.

---

¹³⁴ F.J. von Papen (1879-1969), rechts politicus, rijkskanselier voor en vice-kanselier onder Hitler (1932-1933).

August Wilhelm was een prins uit het vroegere duitse keizerlijk huis van Hohenzollern.

¹³⁵ Max Blokzijl (1884-1946), nationaal-socialistisch journalist en radiospreker, chef propaganda van het departement van volksvoorlichting tijdens de tweede wereldoorlog.

19 april Wageningen en Ede zijn vrij. Vanmorgen nog 35 km van Amsterdam, vanavond 20 KM. Ze staan in de buitenwijken van Amersfoort.

Leipzig gevallen.

Wieringermeer zit geheel in 't water, want de 'schatten' hebben 'n paar flinke klappen toegediend aan de Hollandse kant van de Afsluitdijk.

20 april **Hitler vandaag 56 jaar.** Veel vliegtuigen kwamen over. Leipzig is gevallen, burgemeester zelfmoord.

21 april Nürnberg gevallen. Van 't Hollands front weinig nieuws. Hoe langer hoe meer inundaties.

Morgen is 't biddag om uitkomst te krijgen voor 't Noorden. Alle Engelse bladen staan vol foto's van Buchenwalde bij Weimar en Belsen bij Bremen. In Belsen: Maart 17.000 den hongerdood. SS vrouwelijke bewakers bonden levende mensen aan lijken en samen gingen ze de verbrandingsoven in.

Lijken zijn skeletten, van velen zijn lever en nieren weggesneden en opgegeten door de overlevenden, die geen begrip meer hebben van moraal en fatsoen. Vrouwen stonden naakt a.d. deur van hun hutten. **Buchenwalde!** Van 60.000 mensen zijn 21.000 nog in leven. Vivisectie op deze mensen waarvan 90% overleed.

1500 inwoners van Weimar werden gedwongen te komen kijken naar dat kamp. Engelsche en Amerikaansche parlamentsleden en journalisten erheen. Documentaire films die in Duitsland vertoond zullen worden.

Inwoners van Weimar met hun beste kleren aan moesten met

hulp van eigen hout en deuren van eigen huizen de lijken komen opruimen.

22 april Stuttgart door de Fransen genomen. Freiburg en Dessau gevallen. Gisteren vielen de eerste Russische granaten in Berlijn.

Boulogna in Italië ook bevrijd.

23 april Britten zitten in de Bommelerwaard, zijn op 2 punten over de Maas.

24 april Vanavond om 10 uur zei de radio dat levensmiddelenpakketten boven N.W. Nederland zouden uitgegooid worden. Wat zal daarvan komen?

25 april Ferrara, Modena, Reggio, Spezia gevallen.

26 april Stettin in Russische handen. Milaan en Genua, Turijn in Geallieerde handen.

Grotten Jr. uit Hoogerheide is vrij in 'n kamp bij Hannover. Rode Kruis bericht kwam over hem aan. 'n Eerste ter dood veroordeelde nog in leven.

Radio Duitsland zegt: Goering vraagt ontslag wegens hartkwaal ¹³⁶).

27 april Amerikaanse en Russisch leger zijn elkaar tegemoet getreden. Bijna heel Bremen vrij.

28 april Op 2 punten zijn Amerikanen en Russen bijeen. Augsburg en Bremen zijn vrij.

Himmler ¹³⁷) heeft wapenstilstand aangevraagd, onvoorwaardelijke overgave aangeboden. Aan Engelsen + Amerikanen

---

¹³⁶ Herman W. Goering (1893-1946), luchtmacht-generaal, rijksmaarschalk van het Groot Duitse Rijk.

¹³⁷ H. Himmler (1900-1945), nationaal-socialistisch leider, rijksleider S.S. en chef van de Duitse politie.

dus niet aan de Russen, dit is natuurlijk geweigerd.

In München door radio anti nazi pogingen. Ditmar woordvoerder van het leger is gevangen.

In Italië geheel anti facistisch. Berlijn geheel omsingeld, er wordt nog verwoed gevochten.

Op school liggen we er weer uit. Repratrieëringshuis voor 450 man.

Musolini, Graziani bij Zwitserse grens gepakt ¹³⁸).

Mussolini is met 17 facisten + z'n laatste vriendin geëxecuteerd ¹³⁹).

Padua veroverd. Oberammergau veroverd.

Levensmiddelenpakketten bij den Haag, H'darn en Leiden uitgegooid.

30 april München veroverd. Himmler heeft capitulatie aangeboden aan Engelschen+ Amerikanen Geweigerd omdat Rusland er niet bij is.

Gisteren hingen er al vlaggen. Zou de vrede op komst zijn?

Dachau is veroverd.

1 mei Strijd om Berlijn nadert einde.

Landing op Farekan bij Borneo ¹⁴⁰).

Hitler dood. Hoe is 't gebeurd. Dat weet met zekerheid niemand.

Vandaag naar Breda met de trein die sinds gisteren tot Bergen op Zoom reed. Krijgsgevangentrein.

---

¹³⁸ R. Graciani (1882-1955), Italiaans maarschalk.

¹³⁹ Mussolini's vriendin was Clara Petacci (1912-1945).

¹⁴⁰ Farekan = het eiland Tarakan bij Borneo.

Repatriërenden. Om 11½ hier in plaats van 9 ½.

Terugkeer Rein Tombrock uit Buchenwalde ¹⁴¹).

3 mei Berlijn gevallen.

Strijd in Italië geëindigd. Hamburg = open stad, de Britten trekken er in. Lübeck gevallen. Denemarken is nu afgesneden. Von Dönitz ¹⁴²) is nu Führer en zet de strijd voort. Kiel is open stad. Praag is hospitaalstad.

Voedselvoorziening van vesting Holland gaat verder, nu ook per auto. In Niemandland wordt voedsel gebracht. 200 Canadeesche auto's zijn overgedragen aan distributie die ze verder vervoeren per schip naar R'dam en over Zuiderzee naar Amsterdam.

Geallieerden met Prins Bernhard + moffen o.a. Blaskowitz ¹⁴³) hebben in Niemandland vergaderd. Wel een zonderlinge toestand.

4 mei Salzburg gevallen. Niemandland = tussen Arnhem en Utrecht.

Oorlog is afgelopen.

Morgen om 8 uur treed 't besluit in. Bezetting van Nederland, Denemarken en N.W. Duitsland geeft zich over.

Hiep hiep hoera!!!!!!!

Berchtensgaden is veroverd. Innsbruck veroverd. Linz open stad. Amerikanen over de Brennerpas in Italië.

5 mei Opnieuw overgave in Z. Duitsland.

6 mei Geallieerden trekken W. Holland binnen. Toch zijn de moffen nog vals en schieten. Gen. Blaskowitz is nu met z'n leven garant voor verdere ongelukken. Linz in Amerikaanse handen.

---

¹⁴¹ R.M. Tombrock, student, Van Overstratenlaan 23.

¹⁴² K. Dönitz (1891-), Duits groot admiraal en staatshoofd na de dood van Hitler.

¹⁴³ J. Blaskowitz (1883-1948), kolonel-generaal van het 25e Duitse leger.

7 mei 1 uur 's middags. Iedere minuut algehele capitulatie te verwachten.

Jawel. Algehele Capitulatie.

Mussert is opgepikt. Goebbels met vrouw en kinderen hebben zich vergiftigd ¹⁴⁴).

Schussnick + vrouw in N. Italië opgevangen ¹⁴⁵).

Koning Leopold+ vrouw en kinderen in Salzburg bevrijd ¹⁴⁶)

Juten, Maris, Weyt, Huijsman, Verpalen en Arnoudse in leven.

Jan Dercks is dood ¹⁴⁷).

Vanavond algemene betoging. Het lied: Wat doen we met den Führer, Seisje, Maje, den Keizer, als ie komt. Onze kapitein heeft z'n broer gezien in Ede ¹⁴⁸).

8 mei V-dag.

Van Genechten zit vast ¹⁴⁹).

Vandaag zouden we school hebben. Zonder enige zin gingen we om 1½ naar de Broederschool ¹⁵⁰). Om 3 uur zou Churchill spreken. Om 2¾ hadden we weer vrij evenals morgen.

---

¹⁴⁴ J. Goebbels (1897-1945), nationaal-socialistische propagandaminister.

¹⁴⁵ K.E. von Schuschnigg (1897-1977), bondskanselier van Oostenrijk tot de inlijving van dat land door Duitsland in 1938.

¹⁴⁶ Leopold III, koning der Belgen (1901-1983).

¹⁴⁷ Voor genoemde personen zie aantekeningen nrs, 35 en 154.

J.M. Weyt, sergeant majoor infanterie, Wassenaarstraat 64;

W. Arnoudse, fruitkweker, Arn. Asselbergsstraat 39

¹⁴⁸ Seisje = Seys Inquart; Maxje = Max Blokzijl; den Keizer =s Keizer Hirohitho van Japan.

¹⁴⁹ R. van Genechten (1895-1945), nationaal socialist, openbaar aanklager en procureur generaal.

¹⁵⁰ St. Franciscusschool van de broeders van Huijbergen aan de Hoogstraat.

9 mei Praag bezet door Russen. Dresden enz. bezet. La Rochelle in Fr. handen. Vannacht is Grogan niet thuisgekomen! Tiptaft om 3½ uur ¹⁵¹).

Goering in Kitzbühl gepakt. Hij is opgewekt en vindt zich a very good fellow ¹⁵²). Seyss-Inquart is gepikt. Deqrelle zit in Spanje in 'n ziekenhuis ¹⁵³).

10 mei Amerikaanse invasie in de Prot. kerk hiertegenover. Gisteren 'n brief aan Travers-Sayer geschreven, vandaag met Grogan besproken.

Vandaag serenade bij Huysman, Verpalen, Juten, Monté en anderen ¹⁵⁴).

Dagelijks terugkomst van gerepatrieerden. Met luidsprekers worden de namen bekend gemaakt. Afzetting met touwen in de Stationsstraat zorgt voor voldoende open ruimte.

Eind Mei: eipoeder.

1 juni Vertrek van Mr. Tiptaft en Grogan. In 't begin wilde Grogan ons verwennen met wit brood, corned beaf, sardines, maar al spoedig liet hij het. Chocola, sigaretten en zeep waren altijd welkom en Engelse kranten en tijdschriften.

De baas was erg teruggetrokken. Nadat Lou hem z'n badpak had geleend kreeg hij 50 sigaretten. Bets 'n bus koffie. Vlak voor z'n vertrek tracteerde hij op thee en Engelse cake.

---

¹⁵¹ Tiptaft en Grogan waren ingekwartierde Canadezen of Engelsen.

¹⁵² A very good fellow= een heel nette jongen.

¹⁵³ Deqrelle = L. Degrelle (1906-), Belgisch fascistisch leider.

¹⁵⁴ M. Huysman, Zuivelstraat 35;
A. Verpalen, Wouwsestraat 46;
Ir. A. Juten, Noordsingel 2;
J.A.W.J. Monté, Bolwerk Zuid 30a.

'k Heb 'n lekkere brok Engels geleerd. We missen ze heus, al waren ze eigenaardig. Ze vertrekken naar Lüneberg waar vriendschap verboden is. Winterswijk. 'Gannep' ¹⁵⁵).

Amerikaans spek op de bon.

4 juni Kamer vandaag gecleaned en vanmiddag 'n displaced man uit Gouda, de Bruijn ¹⁵⁶).

18 juni 1 ons kaas.

25 juni 1 ons pruimen + 125 gram rijst.

26 juni Inkwartiering van 'n Holi. officier. Brief van Grogan + Tiptaft z'n Moeder.

9 juli 25 gram thee. 2e brief van Grogan.

23 juli 1 ons rozijnen.

Atoombommen in Japan!

De baas was zeker bang dat Bets en ik jaloers zouden zijn en bracht 'n doos chocolade + sweets als afscheid gaf hij die ook nog, maar de doos chocola is niet van de beste kwaliteit.

Typisch Grogan's erfenis 'n oude pull-over en 'n goede onderbroek voor your people. Sjef Leenaars er mee weg ¹⁵⁷).

De baas liet twee paintings hier achter. Later komt hij terug om die te halen!

'k Heb 'n brief naar Tiptaftje z'n moeder geschreven. 'k Ben nieuwsgierig hoeveel Engelse brieven we zullen krijgen.

'n Snoezig antwoord van Mama na 3 weken.

15 aug. Japan capituleert.

1945 V.J. dag.

---

¹⁵⁵ Er was kennelijk van een verwisseling van plaatsnamen sprake.

¹⁵⁶ displaced man = vluchteling.

¹⁵⁷ De mededeling is niet helemaal duidelijk. Was hier sprake van ruilhandel?

- 26 sept. Alle Nederlanders zijn even arm. Alle geld moest ingeleverd worden. Spaarbank, giro zijn geblokkeerd. Op distributiebureau kreeg ieder *f* 10,- tegen inlevering van oud geld ¹⁵⁸).
- 5 oct. Eerste salaris in nieuwe briefjes.
- 13 oct. In Indië is het zeer onrustig. Anarchie op Java. Grote dodenlijsten komen binnen van tijdens Japanse bezetting en wat zal nu de volgende tijd volgen?
- 20 oct. Voor de eerste keer cacao.
- 8 nov. Als kleine kinderen zijn Bets en ik vanavond snoepwinkeltjes gaan kijken. Uitstallingen van allerlei repen chocola en allerlei chocolade figuurtjes, flikjes, napolitains, van alles wat we in geen jaren gezien hebben.
- 12 nov. 2 bokkingen per persoon à 14 ct. per stuk.

---

¹⁵⁸ De "geldzuivering" onder leiding van P. Lief tinck, minister van financiën.

1946

19 juni Na 'n aardappelloze week vanavond nieuwe piepers met platte bonen en gebakken bacon. De oude waren niet te eten, maar evenmin te krijgen.

In plaats van vooruitgang gaat alles weer achteruit. Broodrantsoen is weer 2 x verminderd. Vetpositie is slecht.

De wereld is een heksenketel. De Ned. reg. speelt onder één hoedje met de extremisten in Indië (van Mook - Soekarno)¹⁵⁹

Stakingen in onze havenplaatsen. 't Gaat niet om loonsverhoging, enkel om erkenning -van Eenheidsvakcentrale. Staking in de Amsterdamse suikerraffinaderij. Sinds 2 weken hebben we in 't geheel **geen suiker** meer op de bon. Stakingen in Amerika.

Fabelachtige prijzen voor groenten en fruit, aardbeien 60 ct. p. pond, kersen f 1,30 per pond, 'n pruuts sla-krop 7 ct.

Lang leve de bakker tot heden. Hij kijkt niet te nauw op de bonnen.

In Italië volksstemming. Kon. Umberto van 26 dg. is met vrouw en 4 kinderen naar Lissabon¹⁶⁰).

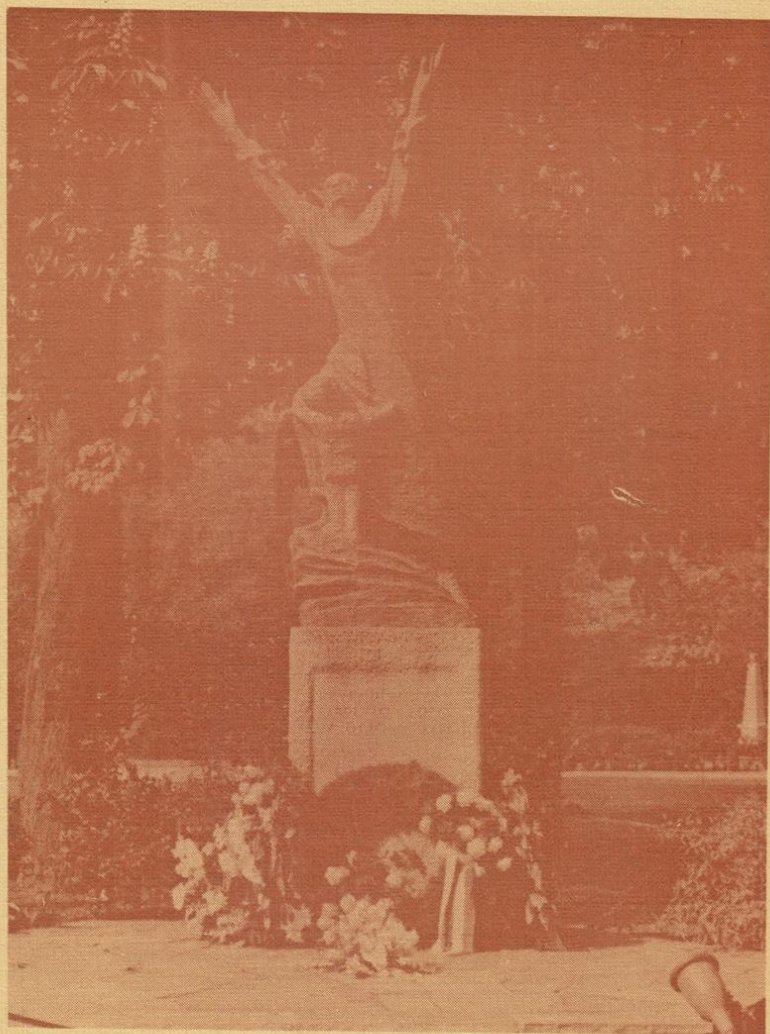
Op de vredesconferentie wil het maar niet lukken. Rusland gaat z'n gang en keurt alles af wat Amerika, Engeland en Frankrijk willen.

---

¹⁵⁹ De Nederlandse regering stond onder druk vanuit het buitenland om met de republikeinse leiders te onderhandelen. In de fel anti-Indonesische pers werden deze 'extremisten' genoemd.

¹⁶⁰ Umberto II, koning van Italië, slechts korte tijd koning, werd na een volksstemming afgezet.

Er gaan weer oorlogsgeruchten. Als dat toch heus waar moet zijn.

Druk: VIERKANT DRUKKERIJ Bergen op Zoom